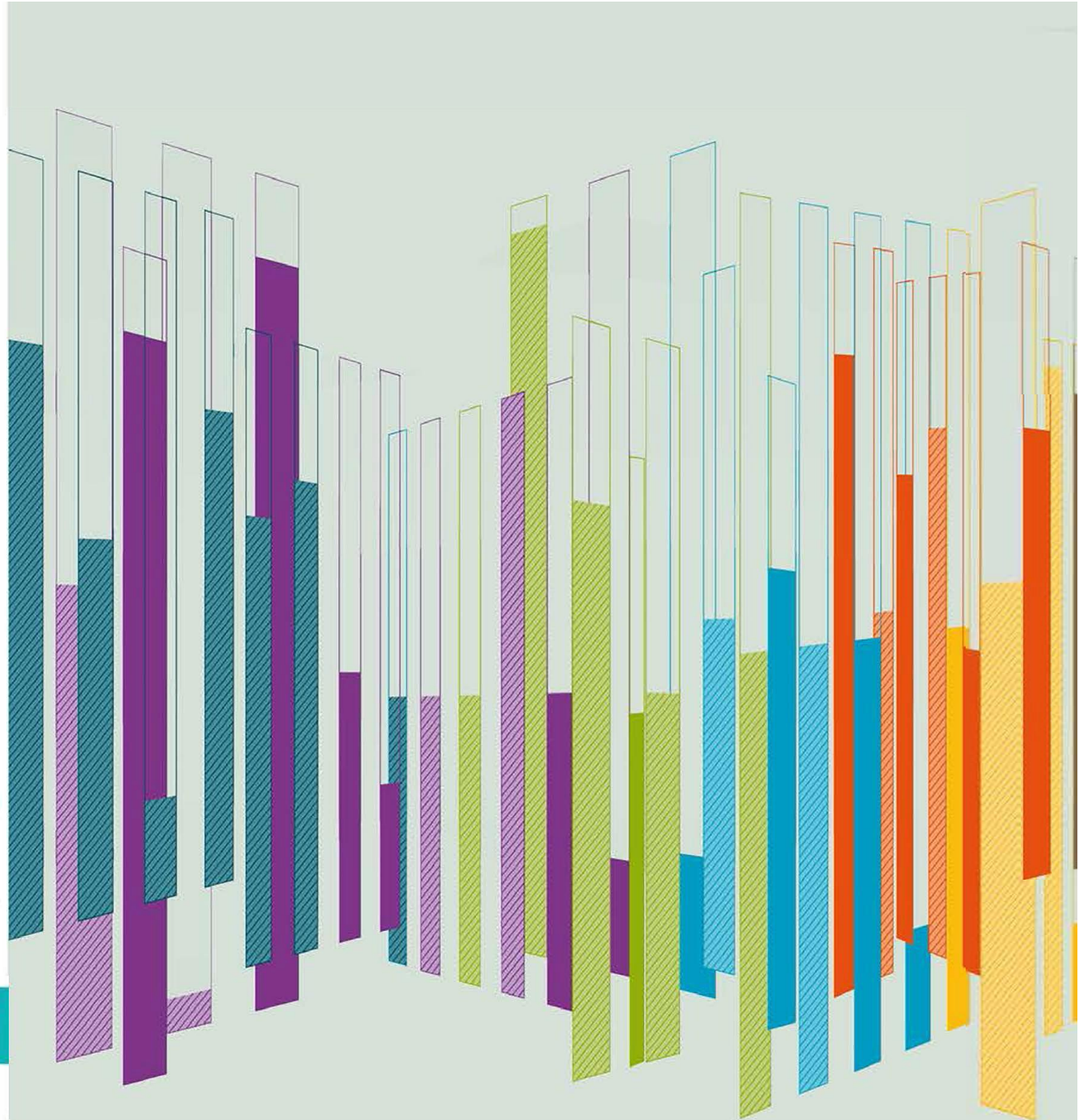

United Nations • Diversity of
Educational, Scientific and • Cultural Expressions
Cultural Organization •

UNESCO INDIKATORI UTICAJA KULTURE NA RAZVOJ

Analitički pregled za Crnu Goru

INDIKATORI UTICAJA KULTURE NA RAZVOJ U CRNOJ GORI

Indikatori uticaja kulture na razvoj (*Culture for Development Indicators – CDIS*) prikazuju ulogu koju kultura ima kao pomagač i pokretač održivog razvoja. Zahvaljujući inovativnoj metodologiji, ovim sredstvom javnog zastupanja i politika kroz činjenice i podatke analizira se višedimenzionalni odnos između kulture i razvoja.

Kroz analizu 7 ključnih dimenzija kulture i razvoja, ocjenjivanjem 22 ključna indikatora, odgovara se na potrebe i okolnosti zemalja s niskim i srednjim prihodima. Obiljem kvantitativnih podataka dobijenih kroz sprovođenje CDIS projekta doprinosi se izradi politika u oblasti kulture zasnovanim na potpunijim informacijama i uključivanju kulture u razvojne strategije, kao i primjeni UNESCO-ve Konvencije o zaštiti i promovisanju raznolikosti kulturnih izraza iz 2005. godine.

CDIS metodologija je rezultat četvorogodišnjeg (2009–2013) procesa primijenjenog istraživanja. Do kraja 2013. godine, testirana je i sprovedena u 11 zemalja širom svijeta, pokazujući svoj potencijal za uticaj na politike. Zbog uspjeha CDIS-a i zahtjeva na državnom nivou koji su uslijedili, sprovođenje je nastavljeno izvan prvobitnih probnih faza, čime je Globalna baza podataka CDIS-a proširena na još zemalja.

Sprovođenje CDIS-a u Crnoj Gori započeto je u februaru 2015. godine, a proces je završen u aprilu 2015. Ovim analitičkim pregledom sumirani su rezultati, informacije o sprovođenju i uticaj koji je CDIS projekat imao u Crnoj Gori.

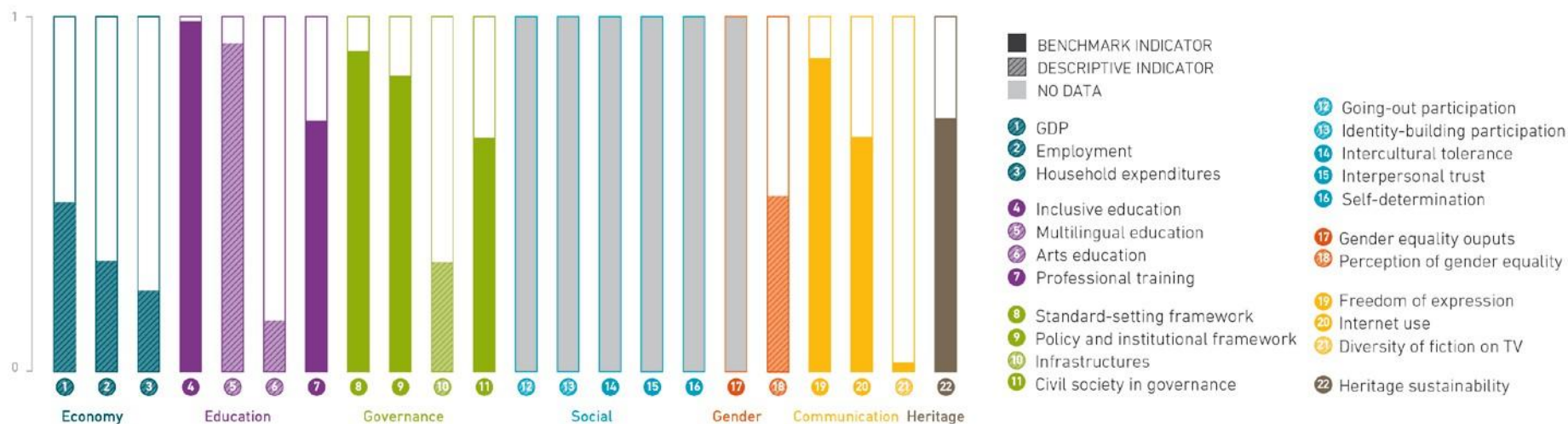
- *UKRATKO: OBEZBJEĐIVANJE MJESTA ZA KULTURU U RAZVOJNOJ AGENDI I PREDUZIMANJE KORAKA KA NOVIM STANDARDIMA U STATISTICI*
  - *Najvažniji podaci iz zaključaka: DNK uticaja kulture na razvoj u Crnoj Gori*
- *DETALJNI REZULTATI ZA CRNU GORU*
  - *Ekonomija*
  - *Obrazovanje*
  - *Upravljanje*
  - *Socijalna participacija*
  - *Rodna ravnopravnost*
  - *Komunikacija*
  - *Kulturno nasljeđe*
- *PROCES IMPLEMENTACIJE U CRNOJ GORI*
- *DODATA VRIJEDNOST CDIS-A U CRNOJ GORI*

UKRATKO: OBEZBJEĐIVANJE MJESTA ZA KULTURU U RAZVOJNOJ AGENDI I PREDUZIMANJE KORAKA KA NOVIM STANDARDIMA U STATISTICI

U kontekstu tranzicije i evropskih integracija, crnogorski državni organi prepoznali su ulogu kulture u razvoju u ključnim strateškim dokumentima kao što je Nacionalna strategija održivog razvoja (2007–2012) i Pravci razvoja Crne Gore (2013–2016). Pored toga što novi podaci koji su dobijeni kroz sprovođenje CDIS projekta pomažu u podsticanju uključivanja kulture u razvojne strategije na osnovu činjenica i podataka koji ilustruju integralnu ulogu koju kultura ima u razvojnim procesima širokog opsega, kroz prikupljanje podataka i izradu CDIS indikatora otkriveni su nedostaci u statistici i sistemu praćenja u oblasti kulture i ukazano je na načine za njihovo rješavanje. S obzirom na to da je izrada Nacionalnog programa razvoja kulture u Crnoj Gori (2015–2020) u pripremi, novi podaci dobijeni kroz CDIS dolaze u pravom trenutku za pružanje opsežnijih informacija za izradu tog programa, a predstavljaju i značajan potencijal koji treba iskoristiti kroz buduće strateške dokumente. Isto tako, pravi je trenutak za rješavanje nedostataka prepoznatih u statistici s obzirom na to da Crna Gora radi na integraciji u Evropsku uniju i usklađivanju sistema nacionalne statistike s evropskim standardima. Kao sredstvo predviđeno UNESCO-vom Konvencijom iz 2005. godine, implementacija CDIS-a predstavlja korak naprijed ka konkretnom sprovođenju pravne tekovine Evropske unije i značajnijem izvještavanju o kulturi.

NAJVAŽNIJI PODACI IZ ZAKLJUČAKA: DNK UTICAJA KULTURE NA RAZVOJ U CRNOJ GORI

MONTENEGRO: Culture for Development DNA

Kultura je bitna u Crnoj Gori: CDIS indikatorima naglašava se potencijal sektora kulture u Crnoj Gori za ekonomski razvoj i blagostanje, ukazujući pritom na određene prepreke koje postoje i koje ometaju ostvarivanje njegovog punog potencijala.

Rezultati ukazuju na to da **kultura značajno doprinosi domaćoj ekonomiji**, što je ilustrovano značajnim doprinosom sektora kulture BDP-u **1** (4,62% od ukupnog BDP-a), visokim procentom zaposlenosti u kulturi **2** (3,12% od ukupnog broja zaposlenih stanovnika) i visokim procentom zaposlenosti u kulturnim subjektima (5,13%). Za unapređenje potencijala kulturnih industrija na domaćem tržištu i domaće potrošnje proizvoda i usluga iz oblasti kulture **3** (2,29% od ukupnih izdataka potrošnje domaćinstava) možda će biti potrebno dodatno ulaganje u domaću proizvodnju proizvoda za kojima postoji najveća potražnja na domaćem tržištu, uključujući knjige i izdavaštvo, kulturne usluge i televizijski i radio program. Iako **pozitivni rezultati indikatora za normativni, politički i institucionalni okvir, kao i učešće civilnog društva** **8 9 11** (0,88/1; 0,82/1; 0,65/1) **ukazuju na to da postoji osnova za dobro upravljanje u oblasti kulture**, postoje i praznine koje ostaju paralelne oblasti sa značajnim potencijalom, kao što je nedostatak ciljanih sektorskih politika za književnost i izdavaštvo, muziku, vizuelne umjetnosti, izvođačke umjetnosti, promovisanje kulturnih raznolikosti, kao i promovisanje kulturnog razvoja i kreativnosti. Nizak nivo ponude domaće filmske produkcije na državnoj televiziji **21** (4,14% vremena emitovanja filmskog programa) takođe direktno ukazuje na potrebu za značajnijim strateškim planiranjem i na neiskorišćeni potencijal domaćeg tržišta. Pored toga, potencijal domaćeg tržišta, kao i učešće, potrošnja i uživanje u kulturnim proizvodima i uslugama u svim socio-ekonomskim grupama mogu se dodatno unaprijediti rješavanjem postojeće neravnomjerne raspodjele kulturne infrastrukture **10** (0,31/1) i povećanjem ravnopravnog pristupa sadržajima u sve 23 opštine u Crnoj Gori.

Isto tako, iako javne ustanove obezbjeđuju veliki udio dostupnosti umjetničkog obrazovanja kroz određene programe u specijalizovanim školama, mogućnosti umjetničkog obrazovanja u standardnim programima u gimnazijama i dalje su ispod prosjeka **6** (3,03%). Dodatna dostupnost umjetničkog obrazovanja tokom ključnih formativnih godina može pomoći u njegovanju domaće publike za kulturne proizvode i usluge, kao i podstaći kreativnosti i potencijalno inspirisati pojedince da se bave kreativnom profesijom. Nadalje, **mada se kroz javne ustanove već nudi nekoliko mogućnosti za stručno osposobljavanje vezano za kulturu na nivou tehničkog i stručnog obrazovanja i osposobljavanja i tercijarnom nivou** **7** (0,7/1), **i dalje su prisutne praznine u glavnim oblastima** kao što je menadžment u kulturi i tehnička obuka u oblasti kulturnog nasljeđa. Unapređenje znanja i kapaciteta i dalje ostaje oblast za potencijalno poboljšanje radi veće održivosti kulturnog nasljeđa **22** (0,71/1).

Kako bi kultura i dalje doprinosila blagostanju, možda će biti potrebno da se stavi naglasak na unapređenje rodne ravnopravnosti u razvoju, kao i ciljne akcije za poboljšanje slobode izražavanja. Indikatori za objektivne rezultate i percepcije rodne ravnopravnosti **18** (48,67%) ukazuju na to da iako zakonodavstvo iz oblasti rodne ravnopravnosti postoji i može se primijetiti značajan napredak u rodnoj ravnopravnosti u oblastima kao što je obrazovanje, postojane praznine u drugim oblastima kao što je zapošljavanje i učešće u politici ukazuju na potrebu za pojačanim javnim zastupanjem i mjerama u ključnim domenima radi uklanjanja prepreka ka većoj ravnopravnosti. Uz to, iako **državni organi i organi upravljanja u oblasti kulture ulažu napore na stvaranju pozitivne** političke, ekonomske, pravne, socijalne i kulturne **sredine koja ohrabruje njegovanje dinamičnog sektora kulture**, a što je ilustrovano garantovanjem kulturnog prava na obrazovanje **4** (0,99/1), višjejezičnim obrazovanjem **5** (91,11%), i procentom građana Crne Gore koji koriste internet **20** (66,5%), **možda će biti potrebna dodatna podrška radi daljeg unapređenja te sredine i promovisanja kreativnih izraza poboljšanjem nivoa i percepcije slobode izražavanja** **19** (61/100).

ALTERNATIVNI INDIKATORI

U odsustvu podataka neophodnih za izradu predloženih ključnih CDIS indikatora, ali ukoliko postoja drugi relevantni izvori podataka koji se tiču sličnih ciljeva, predlažu su alternativni indikatori na nivou države.

DODATNI INDIKATORI

Kada određena zemlja ima dodatne podatke, kojima se može obezbijediti sveukupno razumijevanje određene dimenzije, predlažu se dodatni indikatori za dalju analizu.

EKONOMIJA

Kreativne i kulturne industrije su dinamični sektori koji ubrzano rastu u okviru globalne ekonomije. Te industrije doprinose rastu, omogućavanjem diverzifikacije nacionalnih ekonomija, stvaranjem prihoda i otvaranjem mogućnosti zapošljavanja. Pored toga, pošto doprinose stvaranju, proizvodnji, prenosu i uživanju u simboličkim sadržajima, njihovi uticaji obuhvataju i neekonomske koristi. Na primjer, one doprinose ekspanziji mogućnosti građana da učestvuju u kulturnom životu i promovisanju kulturne raznolikosti.

U okviru ekonomske dimenzije analizira se doprinos sektora kulture ekonomskom razvoju procenom doprinosa kulturnih djelatnosti BDP-u, uloge kulture kao poslodavca, i načina na koji se kulturni proizvodi i usluge valorizuju kroz komercijalne transakcije.

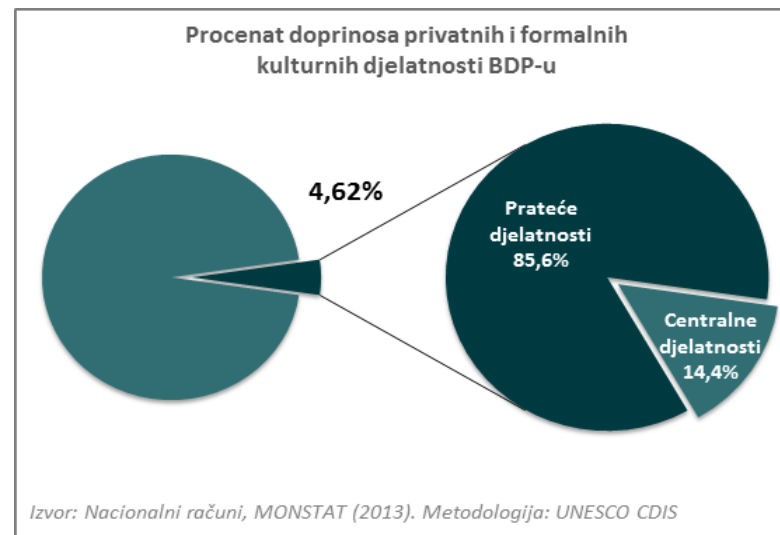
1 DOPRINOS KULTURNIH DJELATNOSTI BDP-u: 4,62% (2013)

U 2013. godini, doprinos kulturnih djelatnosti bruto domaćem proizvodu (BDP) u Crnoj Gori iznosio je 4,62%, što ukazuje na to da je kultura zaslužna za značajan dio domaće proizvodnje, i da pomaže u ostvarivanju prihoda i obezbjeđivanju sredstava za život građana. 14,4% tog doprinosa može se pripisati centralnim kulturnim djelatnostima, a 85,6% opremi/pratećim djelatnostima. U okviru ove posljednje kategorije, najveći udio doprinosa kulture otpada na telekomunikacije (81,83%), dok se u kategoriji centralnih kulturnih djelatnosti najveći doprinos može pripisati izdavačkoj djelatnosti (5,04%). Značaj ukupnog doprinosa kulture domaćoj ekonomiji jasan je kad se uporedi s doprinosom značajnih industrijskih djelatnosti BDP-u kao što su nekretnine (6,83%), usluge smještaja i ishrane (6,54%), proizvodnja (4,12%), snabdijevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija (4,12%), i prevoz i skladištenje (3,78%).

Iako već ukazuje na to da je ovo aktivan sektor, doprinos kulture BDP-u nije u potpunosti izražen ovim indikatorom jer on obuhvata samo privatne i formalne kulturne djelatnosti a ne obuhvata indirektnu i posljedičnu uticaje sektora kulture. Kao primjer ovog posljednjeg, doprinos kulture povezanim sektorima privrede kao što su usluge u turizmu i ugostiteljstvu nije obuhvaćen konačnim rezultatom. Pored toga, zbog činjenice da su sirovi podaci u Crnoj Gori dostupni

Ključni indikatori	Opis
DOPRINOS KULTURNIH DJELATNOSTI BDP-U	▶▶▶ Procenat doprinosa privatnih i formalnih kulturnih djelatnosti bruto domaćem proizvodu
ZAPOSLENOST U KULTURI	▶▶▶ Procenat lica koja su angažovana u kulturnim zanimanjima u odnosu na ukupan broj zaposlenog stanovništva
IZDACI DOMAĆINSTAVA NA KULTURU	▶▶▶ Procenat izdataka domaćinstava na finalnu potrošnju za kulturne aktivnosti, proizvode i usluge u odnosu na ukupne izdatke domaćinstava na potrošnju

ČINJENICE I PODACI

samo na dvocifrenom nivou međunarodnih standardnih klasifikacija, nekoliko kategorija djelatnosti nije uzeto u obzir. Kao takav, ovaj indikator daje samo osnovni prikaz doprinosa kulture ekonomiji, koji može poslužiti kao smjernica u daljim istraživanjima.

Bez obzira na navedeno, ovaj indikator pruža vrijedne nove informacije o dobiti koju ostvaruje sektor kulture. Iako najveći doprinos BDP-u ostvaruju djelatnost telekomunikacija i druge djelatnosti obezbjeđivanja opreme/prateće djelatnosti, **0,67% BDP-a može se pripisati isključivo centralnim kulturnim djelatnostima**. Pored izdavaštva, centralne djelatnosti koje u najvećoj mjeri doprinose crnogorskom BDP-u obuhvataju specijalizovane djelatnosti dizajna i fotografije među ostalim stručnim, naučnim i tehničkim djelatnostima.

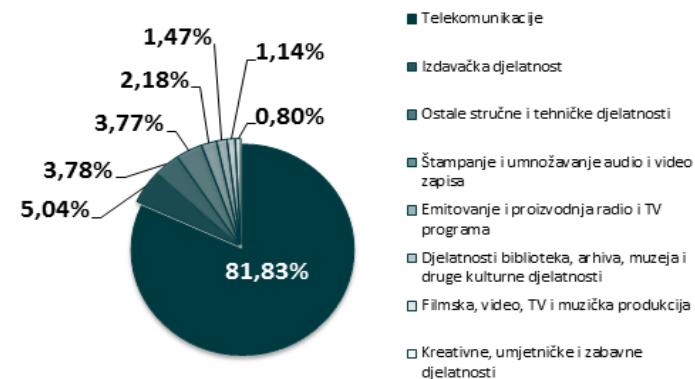
U Pravicima razvoja Crne Gore (2013–2016) navodi se, „moramo posmatrati kulturu u kontekstu održivog razvoja a njene resurse promovisati kao područja pogodna za investiranje“, čime se prepoznaje potencijal kulture za ekonomski rast, a koji je prioritet naveden i u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja (2007–2012). U Pravicima razvoja Crne Gore poseban naglasak stavlja se na značaj kulture za ekonomiju kroz turizam i na potrebu za saradnjom u toj oblasti radi pružanja jedinstvene turističke ponude. Mada na sličan način prepoznaje ulogu kulture u ekonomskom rastu kroz turizam, Nacionalni program razvoja kulture (2011–2015) ide i dalje od turizma i prepoznaje veću ulogu kulture kao dijela globalne strategije održivog razvoja. Međutim, postojeća Strategija za podsticanje konkurentnosti na mikro nivou (2011–2015) ne prepoznaje ni značaj sektora kulture niti kreativnih industrija kao pokretača ekonomije. Unaprijeđeni podaci koji se redovno prikupljaju mogli bi povećati razumijevanje značaja ovog sektora.

2 ZAPOSLENOST U OBLASTI KULTURE: 3,12% (2011)

U 2011. godini, 3,12% zaposlenog stanovništva u Crnoj Gori bavilo se zanimanjem iz oblasti kulture (5469 lica), od kojih 49,66% čine žene a 50,34% muškarci. 88,85% tih pojedinaca imali su zanimanja iz centralnih kulturnih djelatnosti, dok je 11,15% imalo zanimanja iz pratećih ili djelatnosti vezanih za opremu. U kategoriji zanimanja iz centralnih kulturnih djelatnosti, podsektori koji su imali najveći doprinos zapošljavanju u oblasti kulture su novinari (17,68%), prevodioci, tumači, drugi lingvisti (8,56%), arhitekte (7,9%) i bibliotekari (4,7%). U kategoriji pratećih i zanimanja vezanih za opremu, najveći doprinos imali su tehničari pripreme za štampu (4,62%) i stručni saradnici i tehničari emitovanja i audio-vizuelne tehnike (1,87%).

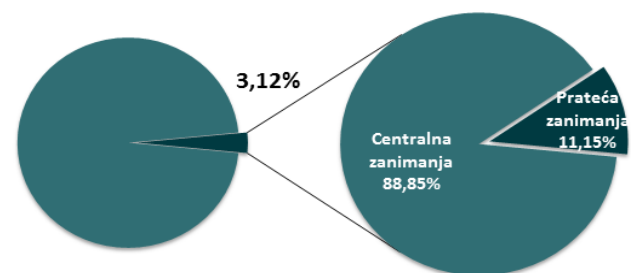
Mada se ovim rezultatom već naglašava značaj kulture kao sektora koji obezbjeđuje zaposlenost i dobrobit u zemlji, **globalni doprinos sektora kulture zapošljavanju nije u potpunosti izražen** ovim indikatorom zbog poteškoća u pribavljanju i korelaciji svih relevantnih podataka. Ovaj

Procenat doprinosa privatnih i formalnih kulturnih djelatnosti u odnosu na ukupni doprinos kulturnih djelatnosti BDP-u

Izvor: Nacionalni računi, MONSTAT (2013). Metodologija: UNESCO CDIS.

Procenat lica angažovanih u kulturnim zanimanjima u odnosu na ukupno zaposleno stanovništvo

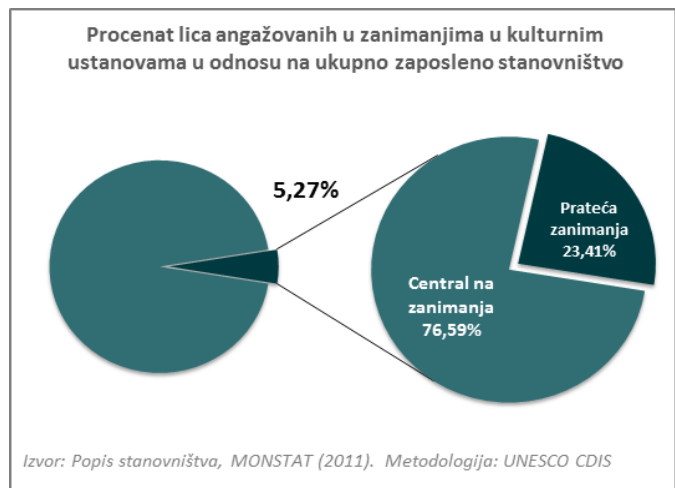

Izvor: Popis stanovništva, MONSTAT (2011). Metodologija: UNESCO CDIS

iznos ne obuhvata zapošljavanje „na crno“ u sektoru kulture, komplementarna zanimanja koja imaju snažnu vezu s kulturom ili zanimanja koja ne spadaju u sektor kulture, a koja se obavljaju u kulturnim ustanovama.

Bez obzira na navedeno ograničenje, dodatni indikator ilustruje da je 5,27% od ukupnog zaposlenog stanovništva radilo u kulturnim subjektima u 2011. godini (8979 lica), od kojih su 48,98% bile žene a 51,02% muškarci. Ovaj rezultat dalje naglašava značaj ovog sektora u obezbjeđivanju zaposlenja, i u pogledu radnih mjesta vezanih za kulturno stvaralaštvo i drugih poslova. Ako analiziramo ulogu kulture u zapošljavanju prema djelatnostima subjekata, podsektori s najznačajnijim doprinosom obuhvataju djelatnosti proizvodnje i emitovanja televizijskog programa (13,42%), kablovskih i bežičnih telekomunikacija (10,52% i 5,99%), trgovine novinama i kancelarijskim materijalom (7,32%), inženjerske djelatnosti i tehničko savjetovanje (6,91%) i rad umjetničkih ustanova (6,01%).

Nezaposlenost i otvaranje radnih mjesta ključni su prioriteti Nacionalne strategije održivog razvoja (2007–2012) i Pravaca razvoja Crne Gore (2013–2016), a poseban naglasak stavljen je na ciljanje ugroženih grupa uključujući i prema polu. S obzirom na akcenat koji se stavlja na zapošljavanje, značajna uloga kulture kao poslodavca zavređuje dalje prepoznavanje, a i kao sektora koji u skoro jednakim udjelima zapošljava muškarce i žene. Nacionalni program razvoja kulture (2011–2015) u prvi plan stavlja prepoznavanje kulturnih industrija kao generatora sve većeg broja radnih mjesta. Ovim programom prepoznaje se i značaj ovog sektora za zapošljavanje širom Evrope, a njime se takođe skreće pažnja na jačanje ljudskih resursa i na potrebu za sprovođenjem mjera kojima bi se unaprijedila struktura zaposlenih u oblasti kulture. Međutim, Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa (2012–2015) još uvijek ne obuhvata kulturu kao prioritetni sektor. Sistematično prikupljanje i distribucija podataka o zapošljavanju u oblasti kulture mogu pomoći u boljem uključivanju kulture kao prioritetnog sektora u ključne strateške dokumente.

3 IZDACI DOMAĆINSTVA ZA KULTURU: 2,29% (2013)

U Crnoj Gori, **2,29% prosječnih izdataka domaćinstva u 2013. bili su za kulturne proizvode i usluge**. Na nivou države to predstavlja mjesečni prosjek od 2.494.868 eura potrošenih na kulturu, od prosječnih 108.837.512 eura ukupne mjesečne potrošnje domaćinstva. Procjena zasnovana na broju domaćinstava u Crnoj Gori ukazuje na to da to čini prosječno 13 eura mjesečno potrošenih na kulturu po domaćinstvu. 83,67% izdataka za kulturu potrošeno je na centralne kulturne proizvode i usluge, a 16,33% na opremu/prateće proizvode i usluge. U kategoriji centralnih kulturnih proizvoda i usluga u okviru potrošnje, najveći doprinos imala je potrošnja na novine i časopise (32,75%), a zatim na kupovinu knjiga (29,96%). Kupovina

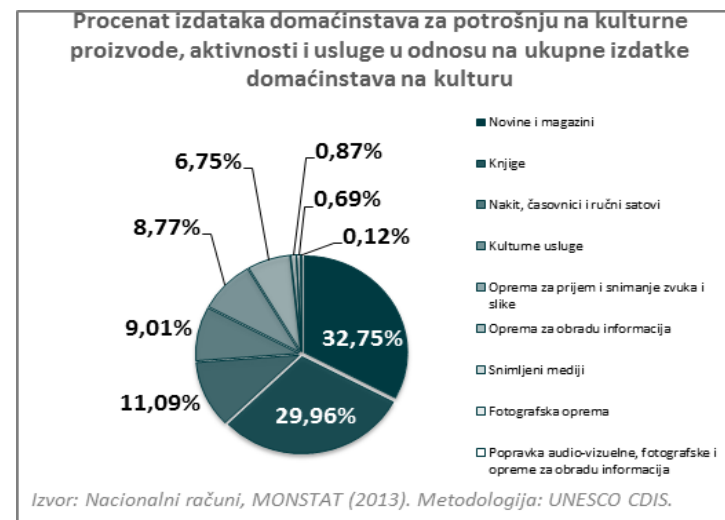
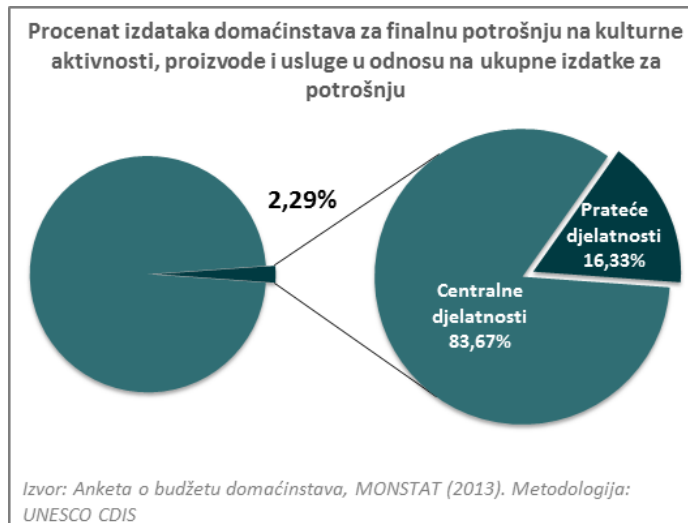
opreme za prijem, snimanje i reprodukciju zvuka i slike imala je najveći doprinos u kategoriji opreme/pratećih proizvoda i usluga (8,77%).

Iako je već značajan i ilustruje nezanemarljivu potražnju za kulturnim proizvodima, ovaj konačni rezultat od 2,29% predstavlja nižu procjenu od stvarne ukupne potrošnje na kulturne proizvode i usluge. Njime se ne uzima u obzir vrijednost kulturnih proizvoda i usluga koje domaćinstva dobijaju a koje pružaju neprofitne ustanove po cijenama koje nijesu ekonomski značajne (npr. nematerijalni doprinosi). Na primjer, njime nijesu obuhvaćene usluge muzeja i javnih biblioteka i besplatni javni kulturni događaji.

Prema Pravcima razvoja Crne Gore (2013–2016), potrošnja domaćinstava povećala se sa 77% BDP-a u 2006. godini na 91% u 2008, zahvaljujući visokim prihodima domaćinstva od prodaje nekretnina i povećanja zarada, ali je nakon toga uslijedio drastičan pad u 2010. godini. Uz očekivano povećanje BDP-a tokom perioda od 2013. do 2016. godine, može doći do povećanja kupovne moći, što bi moglo stvoriti uslove za povećanje potražnje za proizvodima koji se koriste za rekreaciju i potrošnje domaćinstava na kulturu.

>> Ekonomski indikatori ukazuju na to da kultura već ima značajan doprinos u ekonomiji, s relativno visokim rezultatima koji su iznad prosjeka i za BDP i za zapošljavanje u poređenju s prosjekom u svim zemljama koje su do sada učestvovala u CDIS-u (BDP – 4,08%, zapošljavanje u sektoru kulture – 2,41%). Međutim, iako nije zanemarljiv, rezultat za izdatke domaćinstava u Crnoj Gori neznatno je ispod prosjeka CDIS-a koji iznosi 2,50%. Kombinovano, to može dijelom odražavati potrošnju po zanemarljivim cijenama, ili može ukazivati na to da domaća proizvodnja nije ciljana na domaću potrošnju kulturnih proizvoda i usluga, i da umjesto toga cilja na publiku iz drugih zemalja. Potrebno je sprovesti još istraživanja o praksama učešća u kulturi kako bi se saznalo više o potencijalu domaćeg tržišta.

Takođe treba naglasiti da unakrsna analiza s dimenzijom upravljanja ukazuje na to da određenim sektorima s najvećim doprinosom u kulturnoj ekonomiji, kao što su književnost i izdavaštvo, nedostaje konkretna sektorska politika ili strategija. Nacionalnim programom razvoja kulture (2011–2015) prepoznata je potreba za novim ustanovama, standardima, politikama i strategijama u tom sektoru kako bi se riješila stagnacija i omogućio dalji rast.

PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE STATISTIKE U OBLASTI KULTURE

Radi unapređenja procjenjivanja veze između kulture i ekonomije u Crnoj Gori, potrebno je obezbijediti bolju statistiku.

DOPRINOS KULTURNIH DJELATNOSTI BDP-u

Radi unapređenja procjene doprinosa kulture BDP-u u Crnoj Gori, bilo bi korisno unaprijediti podatke na državnom nivou kako bi se omogućilo bolje razvrstavanje prema klasifikaciji djelatnosti. Podaci su takođe dostupni samo na dvocifrenom nivou. Ovo ograničenje ne dozvoljava uzimanje u obzir određenih centralnih djelatnosti kao i djelatnosti vezanih za opremu/pratećih kulturnih djelatnosti, što ima za posljedicu potcjenjivanje značaja ovog sektora. Unapređenje sistema podataka tako da bude na četvorocifrenom nivou omogućilo bi identifikovanje dodatnih djelatnosti i njihovo obuhvatanje konačnim rezultatom.

ZAPOSLENOST U KULTURI

Kako bi se omogućilo bolje razumijevanje uloge kulture kao generatora zapošljavanja, takođe bi bilo korisno da se unaprijede podaci na nivou države i ankete kako bi se omogućilo razvrstavanje prema socio-ekonomskim karakteristikama kao što su nivo obrazovanja, geografsko područje itd.

IZDACI DOMAĆINSTAVA ZA KULTURU

Kako bi se bolje razumjele potrošačke prakse, bilo bi korisno da se obezbijede sirovi podaci razvrstani prema socio-ekonomskim faktorima kao što su kvintil prihoda, nivo obrazovanja glave domaćinstva i geografsko područje, radi obezbjeđivanja informacija za izradu ciljanih politika za jednaki pristup kulturnim proizvodima, uslugama i aktivnostima, kao i radi potpunog iskorišćavanja potencijala domaćeg tržišta. Ispitivanje izdataka u različitim grupama prema prihodima, starosti i obrazovanju na sličan način predlaže se i metodologijama EUROSTAT-a.

OBRAZOVANJE

Obrazovanje ne samo da pruža pojedincima vještine i znanje koji su im potrebni da bi postali osnaženi građani, već je i prepoznato kao osnovno kulturno pravo. Ono ima ključnu ulogu u promovisanju društava znanja sposobnih da osmisle inovativne strategije za suočavanje s budućim izazovima. Ciklus obrazovanja pruža i ključnu sredinu za izgradnju, učenje i prenošenje kulturnih vrijednosti i sklonosti, što može podstaći socijalnu inkluziju i toleranciju. Isto tako, obrazovanje je osnova za promovisanje i valorizaciju kulturnih raznolikosti, i podsticanje novih talenata i kreativnosti.

Dimenzija obrazovanja ispituje odnos između obrazovanja, kulture i ljudskog razvoja kroz procjenu inkluzivnosti obrazovanja, valorizaciju međukulturalnosti, kulturne raznolikosti i kreativnosti, i kroz mogućnosti za sticanje stručnih vještina iz oblasti kulture.

4 INKLUZIVNO OBRAZOVANJE: 0,99/1 (2011)

Nacionalnom strategijom održivog razvoja (2007–2012) prepoznato je da je Crna Gora naslijedila relativno dobro razvijen sistem obrazovanja iz perioda nakon krize 90-ih godina, koji bi mogao poslužiti kao dobra osnova za ekonomski oporavak i razvoj. Nacionalnom strategijom održivog razvoja kvalitetno obrazovanje za sve, stavlja se kao prioritetni cilj. U tom kontekstu, **rezultat od 0,99/1 odražava uspjeh državnih organa u garantovanju ovog osnovnog kulturnog prava na kompletan, pravičan i inkluzivan način.** Ovaj rezultat ukazuje na to da u prosjeku ciljna populacija starosti od 17 do 22 godine ima 10,26 godina školovanja, što je više u odnosu na ciljanih 10 godina. Pored toga, samo je veoma mala manjina od 1,25% ciljane populacije bez osnovnih uslova za sticanje obrazovanja, s manje od 4 godine školovanja. Ovaj rezultat pokazuje da skoro svi Crnogorci imaju pristup školovanju i završe više od 10 godina obrazovanja, što je u skladu s Nacionalnom strategijom održivog razvoja i obrazovnom politikom kao i standardima Ministarstva prosvjete Crne Gore, a i u skladu s osnovnim kulturnim pravima svakog stanovnika Crne Gore da učestvuje ravnopravno u sistemu formalnog obrazovanja.

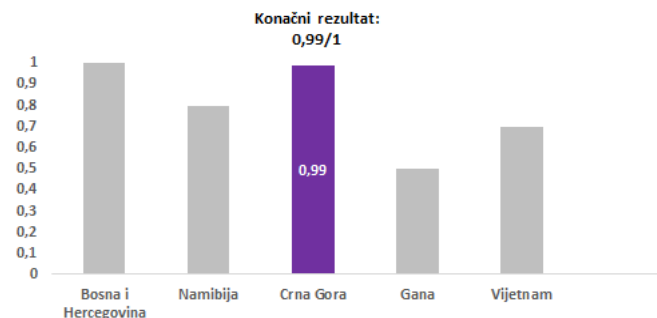
Ključni indikatori

Opis

INKLUZIVNO OBRAZOVANJE	▶▶▶ Indeks prosječnih godina školovanja stanovništva starosti između 17 i 22 godine, prilagođen u odnosu na nejednakosti
VIŠEJEZIČNO OBRAZOVANJE	▶▶▶ Procenat časova nastave posvećen promovisanju višezječnosti u odnosu na ukupan broj časova nastave posvećenih jezicima (7-8 razred)
OBRAZOVANJE IZ OBLASTI UMJETNOSTI	▶▶▶ Procenat časova nastave posvećen obrazovanju iz oblasti umjetnosti u odnosu na ukupan broj časova nastave (7-8 razred)
STRUČNA OBUKA U SEKTORU KULTURE	▶▶▶ Indeks koherentnosti i pokrivenosti tehničkog i stručnog obrazovanja i osposobljavanja (TVET) i tercijarnog obrazovanja u oblasti kulture

ČINJENICE I PODACI

Indeks prosječnih godina školovanja stanovništva starosti između 17 i 22 godine, prilagođen u odnosu na nejednakosti

Izvor: Popis stanovništva, MONSTAT (2011). Metodologija: UNESCO CDIS

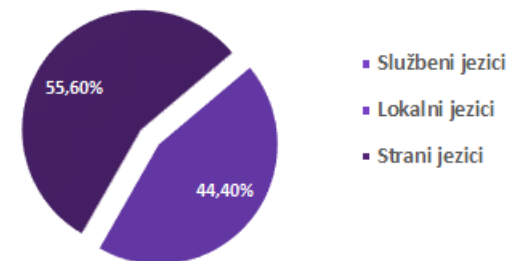
5 VIŠEJEZIČNO OBRAZOVANJE: 91,11% (2014)

U Pravicima razvoja Crne Gore (2013–2016) prepoznata je uloga obrazovanja u postizanju dugoročne održivosti, kao i socijalne inkluzije marginalizovanih grupa i socijalne kohezije. Pored toga, u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja (2007–2012) naglašava se značaj kulturne raznolikosti kao faktora koji doprinosi razvoju, zatim prepreke koje i dalje postoje za marginalizovane grupe u ostvarivanju obrazovanja, a njome se isto tako poziva na sprovođenje novih nastavnih planova i izradu novih programa za izborne predmete. Jezik je dio kulturne raznolikosti i nematerijalnog kulturnog nasljeđa. U skladu s Ustavom Crne Gore (2007), „službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski jezik... u službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik“ (član 13). Kulturno senzitivnim višejezičnim nastavnim planovima promoviraju se raznolikost, a isto tako podstiče tolerancija i međukulturni dijalog.

Prema normama iz nastavnih planova za 2014. godinu za gimnazije, dobijenih od Ministarstva prosvjete, u prosjeku 44,44% predviđenog vremena za učenje jezika tokom prve dvije godine srednje škole posvećeno je nastavi jednog od pet jezika koji su u službenoj upotrebi. Preostalih 55,56% vremena posvećeno je nastavi stranih jezika; 33,34% posvećeno je nastavi prvog stranog jezika, a 22,24% nastavi drugog. Ovi rezultati ukazuju na to da se **u prosjeku 91,11% od ukupnog vremena posvećenog nastavi jezika koristi za promovisanje višejezičnosti tokom prve dvije godine srednje škole**. Nijedan lokalni niti regionalni jezik nije priznat u Crnoj Gori niti je predviđeno da se predaje tokom prve dvije godine srednje škole. Romski jezik, koji govore Romi u crnoj Gori, nije standardizovani jezik niti maternji jezik u zemlji. Međutim, značaj integracije Roma u obrazovni sistem prepoznat je Nacionalnom strategijom održivog razvoja.

Dok nastavni planovi u gimnazijama predstavljaju prosječni standard za srednjoškolsko obrazovanje u Crnoj Gori, dodatni indikatori ukazuju na varijacije u promovisanju kulturne raznolikosti i višejezičnosti u specijalizovanim školama od strane državnih organa. U albanskim gimnazijama, i službenim jezicima i stranim jezicima jednako je dodijeljeno 50% od ukupnog vremena koje je posvećeno nastavi jezika, što ukazuje na nešto niži procenat vremena posvećenog stranim jezicima. Nasuprot tome, u četvorogodišnjim stručnim školama, 60% od vremena koje je predviđeno za nastavu jezika tokom prve dvije godine srednje škole koristi se za strane jezike, što čini relativno viši udio posvećenog vremena.

Procenat časova nastave posvećenih promovisanju višejezičnosti u odnosu na ukupan broj časova posvećenih jezicima (tokom prve dvije godine srednje škole)

Izvor: Ustav, Ministarstvo prosvjete (2014). Metodologija: UNESCO CDIS

6 OBRAZOVANJE IZ OBLASTI UMJETNOSTI: 3,03% (2014)

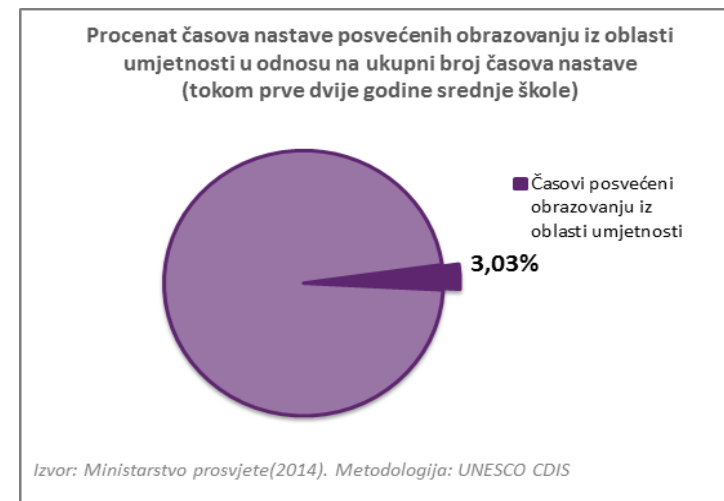
U 2014. godini, u Crnoj Gori prosječno **3,03% od svih časova nastave tokom prve dvije godine srednje škole u gimnazijama posvećeno je obrazovanju iz oblasti umjetnosti, što ukazuje na relativno nizak nivo prioriteta koji se daje umjetnosti.** Najzastupljeniji, često standardizovani, predmeti iz oblasti umjetnosti koji se nude u gimnazijama obuhvataju muzičku i likovnu umjetnost i vizuelne umjetnosti. Valorizacijom obrazovanja iz oblasti umjetnosti u nacionalnim nastavnim planovima stavlja se akcenat na potrebu za promovisanjem i podsticanjem umjetničkih i kreativnih kapaciteta među mladima. Mada zahtjevi iz nastavnog plana za gimnazije predstavljaju prosječni standard za srednjoškolsko obrazovanje u Crnoj Gori a time i značaj koji se daje umjetnostima i kulturi kao formativnim predmetima za sve, učenici koji su se već opredijelili da izučavaju umjetnosti mogu izabrati da pohađaju specijalizovane škole koje nude široke dodatne mogućnosti.

Dodatni indikatori ukazuju na varijacije u promociji umjetničkog obrazovanja od strane državnih organa, i u školama specijalizovanim za likovne umjetnosti i muziku, kao i u četvorogodišnjim stručnim školama. Dok se u ovim prvima pružaju značajne mogućnosti učenja umjetnosti i kulture kao što njihovi nazivi govore – 64,52% od ukupnih časova nastave tokom prve dvije godine srednje škole, učenici tokom prve dvije godine srednje stručne škole moraju imati 0,98% od svih časova nastave posvećenih umjetnosti u skladu s podacima iz nastavnih planova koje su za 2014. godinu objavili Ministarstvo prosvjete i Centar za stručno obrazovanje.

Rezultat Crne Gore za ključni indikator od 3,03% je ispod prosječnog rezultata u svim zemljama koje su do sada učestovale u CDIS-u, koji iznosi 4,69%. Nasuprot tome, Nacionalnim programom razvoja kulture (2011–2015) prepoznata je neophodnost zajedničkog pristupa u obrazovanju i kulturi. Opšti nedostatak u obrazovanju iz oblasti umjetnosti i kulture može onemogućiti sektoru kulture da ostvari svoj puni razvojni potencijal time što se neće svim učenicima dati adekvatna mogućnost da razviju svoju kreativnost ili interesovanje za profesionalnu karijeru u tom sektoru tokom ključnih formativnih godina, ili da razviju interesovanje za taj sektor radi ličnog konzumiranja, uživanja i izražavanja.

7 STRUČNA OBUKA U SEKTORU KULTURE: 0,7/1 (2014)

Nacionalnim programom razvoja kulture (2011–2015) prepoznata je ne samo potreba za zajedničkim pristupom u kulturi i obrazovanju, već i potreba za kvalifikovanim pojedincima u

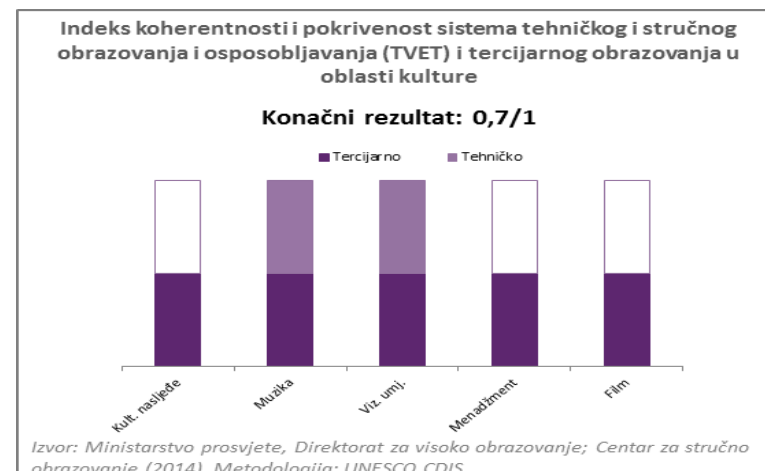

svim ustanovama kulture, čime se jačanje kapaciteta postavlja kao prioritet. U tom kontekstu, rezultat Crne Gore od **0,7/1** ukazuje na to da iako potpuna pokrivenost različitih oblasti kulture u tehničkom i tercijarnom obrazovanju u zemlji još uvijek ne postoji, državni organi su pokazali interesovanje i spremnost da ulažu u obuku stručnjaka iz oblasti kulture.

Pokrivenost javnog stručnog i tercijarnog obrazovanja i privatnog obrazovanja koje se oslanja na državu dosta je sveobuhvatno u Crnoj Gori, i nudi razne vrste predmeta i studija i omogućava stručnjacima iz oblasti kulture da dobiju neophodnu obuku kako bi ostvarili karijeru u sektoru kulture.

U Pravicima razvoja Crne Gore (2013–2016) navodi se da su „u modernim industrijalizovanim društvima, obrazovanje i nauka glavni pokretači razvoja, s posebnim fokusom na razvoju visokog obrazovanja, koje bi trebalo da odgovori na potrebe tržišta rada“. Unakrsna analiza s ekonomskom dimenzijom ukazuje na već nezanemarljivu ulogu sektora kulture kao generatora zapošljavanja, premda kultura još uvijek nije prioritet u strategijama i politikama zapošljavanja. Mada rezultati ovog indikatora za stručne obuke ukazuju na to da je skup programa iz oblasti kulture koji su u ponudi prilično inkluzivan, on ipak nije kompletan. Iako postoje mogućnosti na tercijarnom nivou za studiranje iz svih pet kategorija programa iz oblasti kulture koje ispituje ovaj indikator – kulturno nasljeđe, muzika, likovne, vizuelne i primijenjene umjetnosti, menadžment u kulturi, film i slika; tehničke i stručne mogućnosti su u većoj mjeri ograničene. Tehnički i stručni programi dostupni su samo iz oblasti muzike i likovne umjetnosti, a i same te mogućnosti su ograničene. Ne postoji tehnička obuka iz oblasti filma, menadžmenta u kulturi ili kulturnog nasljeđa. Nasuprot tome, Nacionalnim programom razvoja kulture (2011–2015) prepoznata je potreba za tehničkim kadrom iz oblasti kulturnog nasljeđa, a i Nacionalnom strategijom održivog razvoja (2007–2012) i Pravicima razvoja Crne Gore (2013–2016) prepoznata je potreba za obučanim kadrom koji bi bio podrška turističkoj ponudi zemlje. Takođe je potrebno napomenuti da iako programi iz menadžmenta u kulturi postoje na tercijarnom nivou, te mogućnosti su ograničene na predmete iz arhitekture i ne obuhvataju opštije oblasti menadžmenta u kulturi i kulturnu politiku. Mada su u Crnoj Gori dostupne određene dodatne mogućnosti koje nijesu državne niti se oslanjaju na državu, ovi ključni nedostaci i dalje su primjetni.

Iako rezultat Crne Gore uopšteno pozitivno prikazuje napore koje država ulaže u stručnu obuku iz oblasti kulture, opseg stručnih obuka i obrazovnih mogućnosti mogao bi se dodatno unaprijediti rješavanjem prepoznatih praznina. Širok i koherentan okvir za tehničko i tercijarno obrazovanje iz oblasti kulture jedan je od ključnih faktora za produktivan, bogat i raznoliki sektor kulture.

UPRAVLJANJE

Upravljanje u oblasti kulture obuhvata okvire za uspostavljanje standarda, javne politike, infrastrukturu, institucionalne kapacitete i procese koji su usmjereni na podsticanje inkluzivnog kulturnog razvoja, strukturiranje dinamičnih sektora kulture i promovisanje raznolikosti. Upravljanjem u oblasti kulture stvaraju se osnovni uslovi u kojima se ostvaruju kulturna prava, koja su ključna za razvoj miroljubivih društava u kojima pojedinci imaju mogućnost da vode ispunjen i kreativan život u skladu sa sopstvenim vrijednostima. Stoga upravljanje u kulturi ima ključnu ulogu u stvaranju uslova da kultura u potpunosti doprinese inkluzivnom ljudskom razvoju zasnovanom na pravima.

Dimenzija upravljanja ispituje sistem upravljanja u kulturi procjenom političkih okvira za uspostavljanje standarda koji postoje radi zaštite i promovisanja kulture, kulturnih prava i kulturne raznolikosti; raspodjelu određene kulturne infrastrukture kojom se olakšava učešće u kulturnom životu, kao i postojanje institucionalnih mehanizama za učešće civilnog društva u procesu donošenja odluka.

8 OKVIR ZA USPOSTAVLJANJE STANDARDA U KULTURI: 0,88/1 (2015)

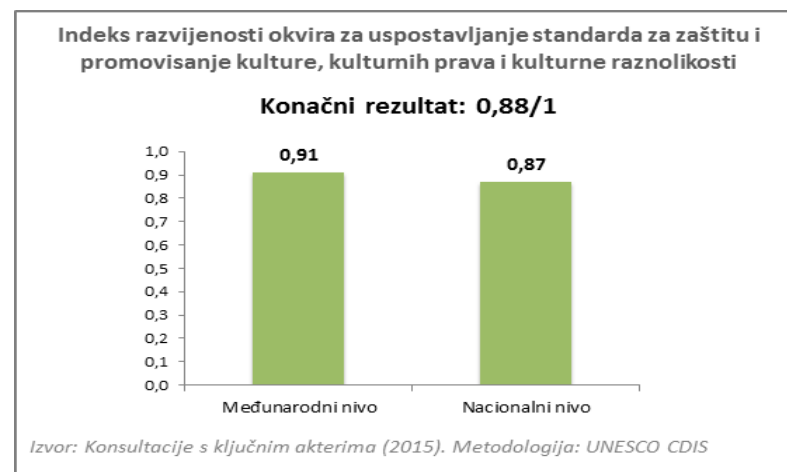
Rezultat Crne Gore od **0,88/1** ukazuje na to da već postoji značajan okvir za uspostavljanje standarda u kulturi i da državni organi ulažu značajne napore radi potvrđivanja ključnih međunarodnih pravnih instrumenata koji se tiču kulturnog razvoja, kulturnih prava i kulturne raznolikosti, kao i radi uspostavljanja nacionalnog okvira za priznavanje i ispunjavanje tih obaveza.

Crna Gora je ostvarila rezultat od **0,91/1** na međunarodnom nivou, čime se naglašava stepen prioriteta koji se daje kulturi i visok nivo posvećenosti zemlje postizanju međunarodnih normi u oblasti kulturnog razvoja, kulturnih prava i kulturne raznolikosti. Crna Gora je potvrdila većinu preporučenih međunarodnih konvencija, deklaracija i preporuka, uz izuzetak Opcionog protokola uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (2008), UNIDROIT-ove Konvencije o ukradenim ili nezakonito izvezenim kulturnim dobrima (1995), Deklaracije o pravu na razvoj (1986), Akcioni plan o kulturnim politikama za razvoj iz Stokholma (1998), Međuvladine konferencije o kulturnim politikama za razvoj (1998), i Deklaracije o pravima autohtonih naroda (2007).

Na nacionalnom nivou, rezultat od **0,87/1** ukazuje na to da se puno napora ulaže u izvršavanje mnogih međunarodnih obaveza koje je Crna Gora preuzela, kao bitan korak u aktivnom sprovođenju ovih obaveza. Principi koji se odnose na kulturna prava i slobode utvrđeni su

Ključni indikatori	Opis
OKVIR ZA USPOSTAVLJANJE STANDARDA ZA KULTURU	▶▶ Indeks razvijenosti okvira za uspostavljanje standarda za zaštitu i promovisanje kulture, kulturnih prava i kulturne raznolikosti
POLITIČKI I INSTITUCIONALNI OKVIR ZA KULTURU	▶▶ Indeks razvijenosti političkog i institucionalnog okvira za zaštitu i promovisanje kulture, kulturnih prava i kulturne raznolikosti
RASPODJELA KULTURNE INFRASTRUKTURE	▶▶ Raspodjela određene kulturne infrastrukture u odnosu na raspodjelu stanovništva u zemlji po administrativnim jedinicama neposredno ispod državnog nivoa
UČEŠĆE CIVILNOG DRUŠTVA U UPRAVLJANJU U KULTURI	▶▶ Indeks promovisanja učešća kulturnih poslenika i manjina u formulisanju i sprovođenju kulturnih politika, mjera i programa koji ih se tiču

ČINJENICE I PODACI

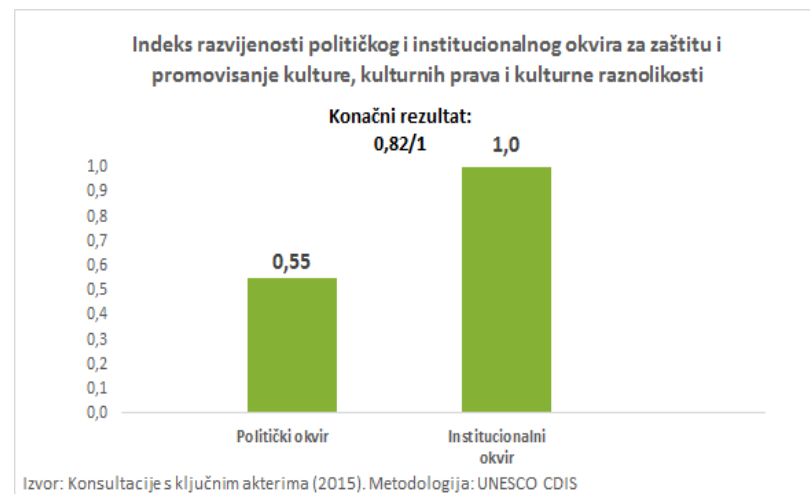
Ustavom Crne Gore iz 2007. godine. Treba naglasiti da su određena kulturna prava, koja prema CDIS metodologiji treba da budu prepoznata u ustavu, uglavnom obuhvaćena crnogorskim relevantnim sektorskim zakonima kao osnovni razvojni principi tih oblasti kulture. Ta prava obuhvataju: pravo na korist od napretka u nauci i njene primjene, izbor i poštovanje kulturnih identiteta, pristup kulturnom nasljeđu, slobodne i pluralističke informacije i komunikacije i kulturna saradnja. Pored toga, Crna Gora ima okvirni Zakon o kulturi (2008) i sveobuhvatni zakonski okvir za zaštitu kulturnog nasljeđa, izdavaštvo, kinematografiju, autorska prava, televiziju i radio. Međutim, nedostatak u crnogorskom nacionalnom okviru za uspostavljanje standarda koji treba istaći je odsustvo dodatnih sektorskih zakona kojima se uređuju oblasti muzike, vizuelnih umjetnosti ili izvođačkih umjetnosti.

9 POLITIČKI I INSTITUCIONALNI OKVIR ZA KULTURU: 0,82/1 (2015)

Konačni rezultat od 0,82/1 ilustruje brojne napore koje ulažu državni organi na utvrđivanju ciljanih politika i mehanizama za promovisanje sektora kulture i izvršavanje obaveza i prioriteta koji su prepoznati u domaćem i međunarodnom zakonodavstvu, a pritom otkriva i preostala unapređenja koja su neophodna u političkom okviru i administrativnom sistemu.

Crna Gora je ostvarila rezultat od **0,55/1** za podindikator **političkog okvira** što ukazuje na to da je posljednjih godina izrađen značajan broj dobro definisanih kulturnih i sektorskih politika i strategija radi promovisanja kulture u zemlji, ali i otkriva preostale nedostatke u politici radi boljeg promovisanja i strukturiranja sektora, kao i postizanja definisanih ciljeva u instrumentima za uspostavljanje standard u kulturi. Postignuti su veliki pomaci na nivou politika kroz usvajanje prvog Nacionalnog programa razvoja kulture (2011–2015), sveobuhvatnog dokumenta kojim se daje analiza trenutnog stanja, kao i ciljevi i prioriteta razvoja. Ciljane sektorske politike takođe se bave konkretnim akcijama koje je potrebno preduzeti u oblastima kulturnog nasljeđa, kinematografije, televizije i radija. Međutim, radi daljeg podstreka u postizanju ciljeva navedenih u usvojenom okviru za uspostavljanje standarda, potrebno je usvojiti dodatne ciljne politike kako bi se premostile praznine u oblastima izdavaštva, muzike, vizuelnih umjetnosti, izvođačkih umjetnosti, promovisanju kulturne raznolikosti, kao i promovisanju kulturnog razvoja i kreativnosti, uključujući obrazovanje iz oblasti umjetnosti. U vezi s ovim posljednjim, unakrsna analiza s indikatorima dimenzije obrazovanja otkriva oblasti za unapređenje na nivou srednjeg i visokog obrazovanja, i mada je Nacionalnim programom razvoja kulture prepoznata neophodnost zajedničkog pristupa u obrazovanju i kulturi, još uvijek ne postoji konkretna politika za preduzimanje akcija.

Kultura je obuhvaćena nacionalnim razvojnim strateškim dokumentima kao što su Nacionalna strategija održivog razvoja (2007–2012), Nacrta okvira za Nacionalnu strategiju održivog razvoja

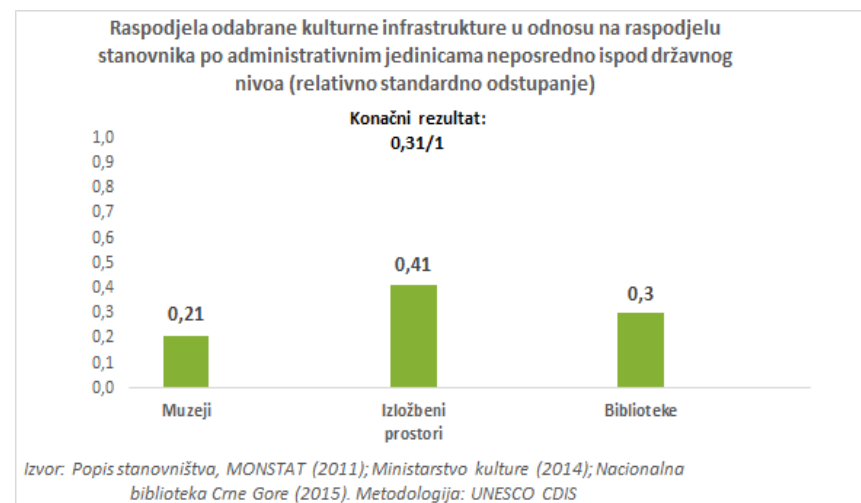

za period od 2014. do 2020. godine, kao i Pravci razvoja Crne Gore (2013–2016). Međutim, u aktuelnim planovima većinom se naglašava uloga kulture u razvoju u odnosu na turizam, pa je potrebno uložiti dodatni napor kako bi se obuhvatila kultura u cjelosti kao sastavni dio razvoja, i time prepoznao puni potencijal tog sektora. Prvi primjer napretka ka integralnijem pristupu može se vidjeti u Pravcima razvoja Crne Gore, gdje se navodi da „kulturalna politika mora biti usmjerena na dijalog, jer se napredak u ovoj oblasti može ostvariti jedino kroz saradnju kulture i obrazovanja, nauke, turizma, graditeljstva i arhitekture“.

Crna Gora je ostvarila rezultat **1/1** za podindikator **institucionalnog okvira**, što ukazuje na to da koherentni administrativni i institucionalni okvir postoji, kao i visok stepen kulturne decentralizacije i mehanizmi za stvaranje povoljnih sredina za nastanak dinamičnih sektora kulture i promovisanje kulturne vitalnosti. Glavna dostignuća koja doprinose ovom rezultatu su postojanje Ministarstva kulture, skupštinskog Odbora za kulturu, javnog sistema subvencija, mehanizama za praćenje, evaluaciju i revidiranje kulturne politike, kao i organizacija koje su posvećene promovisanju jednog ili više kulturnih sektora, kao što je Udruženje likovnih umjetnika Crne Gore (NVO), Crnogorsko društvo nezavisnih književnika (NVO), Udruženje kompozitora (NVO), Udruženje filmskih stvaralaca (NVO) i Udruženje dramskih umjetnika (NVO). Pored toga, određeni broj nadležnosti u oblasti kulture decentralizovan je i prenesen na opštinske organe. Međutim, uprkos tome što Crna Gora ima najbolji rezultat za ovaj podindikator, i dalje se može postići unapređenje okvira. Prema Izveštaju Ministarstva kulture o implementaciji Zakona o kulturi na opštinskom nivou (2014), ukazano je na to da ne postoje lokalni razvojni programi za kulturu i da se značajni segmenti Zakona o kulturi ne sprovode na opštinskom nivou, ili se sprovode selektivno. To se prvenstveno odnosi na pravila koja se tiču reorganizacije lokalnih kulturnih ustanova, redefinisanja programskog profila, profesionalnog i stručnog upravljanja ustanovama, kao i imenovanja opštinskih savjeta za kulturu. Nacionalnim programom razvoja kulture (2011-2015) takođe se naglašava da svaka opština mora da usvoji sopstveni godišnji akcioni plan u skladu sa zakonom o kulturi i da unapređenja na opštinskom nivou zavise od tog koraka.

10 RASPODJELA KULTURNE INFRASTRUKTURE: 0,31/1 (2015)

Nacionalni program razvoja kulture (2011–2015) prepoznaje infrastrukturu kao uslov za pristup, praktikovanje i ostvarivanje kulture i kreativnih djelatnosti. Nacionalnim programom razvoja kulture pored toga naglašava se da na opštinskom nivou kulturni centri djeluju kao čvorišta za sve vrste djelatnosti, ali da neadekvatni organizacioni okvir doprinosi daljem nejednakom razvoju djelatnosti na opštinskom nivou. Nacionalna strategija održivog razvoja (2007–2012) na sličan način ukazuje na to da su kulturno nasljeđe i umjetničko stvaralaštvo i

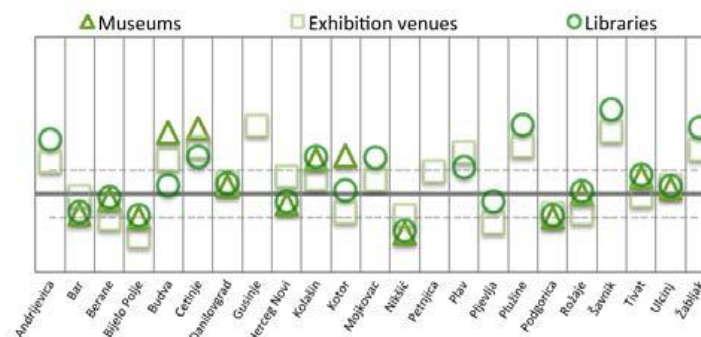

dalje nedovoljno zastupljeni, što posredno može da ukazuje na neophodnost unapređenja infrastrukture radi ostvarivanja takve zastupljenosti.

Na skali od 0 do 1, rezultat Crne Gore za ovaj indikator je 0,31, pri čemu 1 predstavlja situaciju u kojoj su određene vrste kulturne infrastrukture jednako raspoređene među regionima prema relativnom broju stanovnika. **Rezultat od 0,31/1 stoga znači da između 23 opštine u Crnoj Gori postoju nejednak raspored kulturnih objekata.**

Ako posmatramo podatke za tri različite kategorije infrastrukture, Crna Gora je ostvarila rezultat od 0,21/1 za muzeje, 0,41/1 za izložbene prostore posvećene izvođačkim umjetnostima i 0,30/1 za biblioteke i medijske resursne centre. Ovo ukazuje na to da je najviše ujednačen raspored pristupa izložbenim prostorima, a da je najmanje ujednačen raspored za muzeje. Mada sve opštine imaju pristup najmanje jednom izložbenom prostoru, pristup muzejima ili bibliotekama nemaju sve, a koncentracija objekata u odnosu na broj stanovnika značajno varira. Na primjer, slabo naseljene opštine Gusinje i Petnjica imaju pristup izložbenim prostorima, ali nemaju pristup ni muzejima ni bibliotekama, a osim Podgorice i Cetinja (koji imaju 4 i 2 javne biblioteke ponaosob), sve druge opštine imaju 1 biblioteku bez obzira na broj stanovnika ili površinu. Stoga, za određene opštine kao što su Nikšić, Bar i Bijelo Polje, koje čine približno 12%, 7% i 7% stanovništva ponaosob, pristup 1 biblioteci u svakoj od tih opština ne predstavlja ravnomjeran raspored u odnosu na broj stanovnika s obzirom na to da na nivou države svaka biblioteka pokriva 4% stanovništva. Nadalje, 9 od 23 opštine u sjevernom regionu Crne Gore nemaju muzeje. Glavni grad Podgorica, koji čini 30% stanovništva, ima 15% od svih muzeja, 17% od svih izložbenih prostora i 16% od svih biblioteka, ali zbog značajno veće gustine naseljenosti u glavnom gradu u odnosu na druge opštine, ti podaci se moraju uzeti u obzir u kontekstu i samo uslovno posmatrati kao indikator nedostatka za stanovnike glavnog grada. Nasuprot tome, druge opštine imaju pristup većem broju kulturnih objekata nego što bi to bilo srazmjerno njihovom broju stanovnika. To je slučaj u Budvi, Cetinju i Kotoru, za koje je karakteristično da imaju značajan priliv turista i ekskurzija. Mada svaka od tih opština ima približno 3-4% od ukupnog broja stanovnika, Budva i Cetinje imaju po 8% i 10% od svih izložbenih prostora i 19% muzeja. Prirodno i kulturno-istorijsko područje Kotora obuhvata 11% od svih muzeja. Mada dodatni objekti u ovim opštinama doprinose razvoju kulturnih industrija i kulturnoj ekonomiji za posjetioce iz inostranstva, povećanje jednakosti pristupa u svim opštinama moglo bi povećati mogućnosti da domaće stanovništvo učestvuje u kulturnim aktivnostima, promovisati razvoj kulturnih i kreativnih industrija za konzumiranje i uživanje od strane domaćeg stanovništva, kao i obezbijediti pozitivno okruženje za kulturne poslenike i preduzeća za stvaranje, proizvodnju, promovisanje i distribuciju njihovog rada.

Distribution of selected cultural infrastructures relative to the distribution of the country's population in administrative divisions immediately below State level (Relative Standard Deviation)

Source: Population Census, MONSTAT (2011); Ministry of Culture (2014); National Library of Montenegro (2015). Methodology: UNESCO CDIS

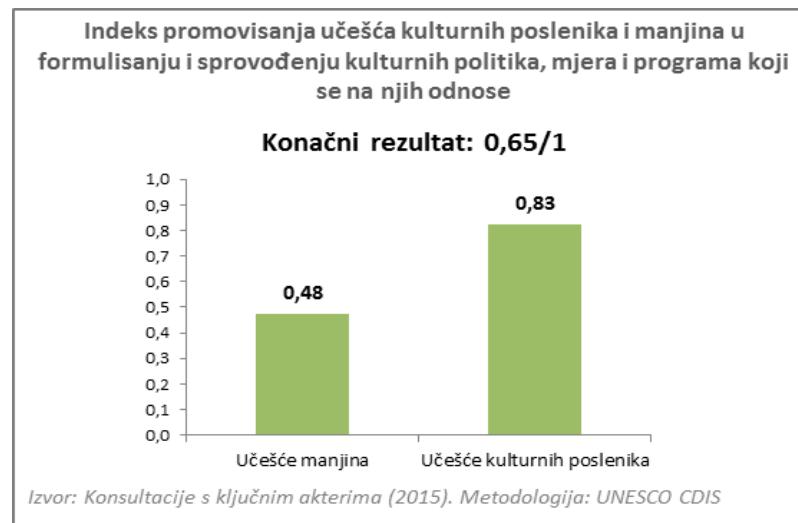
Prema tome, mada infrastrukturne mreže postoje, na čelu s institucijama kao što je Nacionalni muzej i Nacionalna biblioteka, kao i zakoni kojima se promoviraju kulturni prostori, i dalje postoje prepreke jednakoj raspodjeli svih kulturnih objekata. To je ključni i zajednički izazov za sve zemlje koje su do sada sprovele CDIS s obzirom na to da je prosjek za ovaj indikator 0,46/1.

11 UČEŠĆE CIVILNOG DRUŠTVA U UPRAVLJANJU U OBLASTI KULTURE: 0,65/1 (2015)

Nacionalnom strategijom održivog razvoja (2007–2012) učešće svih aktera u donošenju odluka prepoznato je kao ključ za održivi razvoj. U istom duhu, u Nacionalnom programu razvoja kulture (2011–2015) navodi se da su demokratizacija i decentralizacija značajne za kulturu i kulturnu politiku. Pored toga, Nacionalnom strategijom održivog razvoja poziva se na usklađivanje načina donošenja odluka između centralnih i lokalnih organa i drugih aktera. U tom kontekstu, **konačni rezultat od 0,65/1 ukazuje na to da postoje mogućnosti na nacionalnom i opštinskom nivou za dijalog i zastupljenost kulturnih poslenika i manjina u pogledu izrade i sprovođenja kulturnih politika, mjera i programa koji se na njih odnose**, ali da se još uvijek mogu postići veće mogućnosti učešća kulturnih poslenika na lokalnom nivou.

U pogledu učešća manjina, na nacionalnom nivou postoji nekoliko institucija koje pružaju mogućnosti za učešće manjina u upravljanju u oblasti kulture: Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina, Fond za manjine – Skupština Crne Gore, kao i savjeti manjinskih naroda u Crnoj Gori. Sva tijela mogu se smatrati aktivnim i stalnim, a njihove rezolucije u pogledu dijaloga i nacionalnih kulturnih politika su savjetodavne. Nijedan takav institucionalni mehanizam ili organska struktura za podsticanje učešća manjina ne postoji na opštinskom nivou.

Nacionalni savjet za kulturu pruža ključne mogućnosti za učešće kulturnih poslenika u donošenju odluka na nacionalnom nivou. U skladu sa Zakonom o kulturi (2008), članove Nacionalnog savjeta imenuje Vlada, iz reda umjetnika i stručnjaka iz oblasti kulture, visoke reputacije, Crne Gore i inostranstva. Nacionalni savjet za kulturu je stalno tijelo (mandat od 4 godine) i može se smatrati aktivnim, s obzirom na to da se sastaje najmanje jednom godišnje. Savjet može dostavljati svoje stavove, mišljenja i sugestije Vladi Crne Gore, koji su savjetodavni. Na lokalnom nivou, Zakonom o kulturi predviđeno je imenovanje opštinskih savjeta za kulturu, čiji članovi treba da budu afirmisani umjetnici ili stručnjaci iz oblasti kulture. Međutim, u tom pogledu, zakon se ne sprovodi u potpunosti, pa su do sada samo 4 od 23 opštine u Crnoj Gori uspostavile takav savjet. Pored navedenog, treba naglasiti da je učešće civilnog društva u procesima donošenja odluka, generalno, definisano Uredbom o načinu i postupku ostvarivanja saradnje organa državne uprave i nevladinih organizacija (2011) i Uredbom o postupku i načinu sprovođenja javne rasprave u pripremi zakona (2012).

SOCIJALNA PARTICIPACIJA

Kultura ima centralnu ulogu u održavanju i unapređenju kvaliteta života i blagostanja pojedinaca i zajednica. Kulturne prakse, dobra i izrazi ključna su sredstva za stvaranje, prenošenje i tumačenje vrijednosti, stavova i uvjerenja kroz koja pojedinci i zajednice izražavaju svoje stavove o životu i svom sopstvenom razvoju. Te vrijednosti, stavovi i uvjerenja oblikuju prirodu i kvalitet društvenih odnosa i time utiču na osjećaj pripadnosti pojedinaca i zajednica, tolerancijurazličitosti, povjerenje i saradnju.

Dimenzija socijalne participacije ispituje višedimenzionalne načine na koje kultura utiče na očuvanje i unapređenje pozitivne sredine za društveni napredak i razvoj, kroz analizu nivoa kulturne participacije, međusobne povezanosti u okviru određenog društva, osjećaja solidarnosti i saradnje, kao i osjećaja osnaženosti pojedinaca.

Ključni indikatori	Opis
UČEŠĆE U KULTURNIM AKTIVNOSTIMA POSJETA KULTURNIM DOGAĐAJIMA I USTANOVAMA	▶▶ Procenat stanovništva koji je učestvovao u najmanje jednoj aktivnosti posjete kulturnih događaja ili ustanova u posljednjih 12 mjeseci
UČEŠĆE U KULTURNIM AKTIVNOSTIMA IZGRADNJE IDENTITETA	▶▶ Procenat stanovništva koji je učestvovao u najmanje jednoj kulturnoj aktivnosti izgradnje identiteta u posljednjih 12 mjeseci
TOLERANCIJA PREMA DRUGIM KULTURAMA	▶▶ Stepen tolerancije u okviru društva prema ljudima različitog kulturnog porijekla
MEĐUPERSONALNO POVJERENJE	▶▶ Stepen međupersonalnog povjerenja
SLOBODA SAMOOPREDJELJENJA	▶▶ Srednji rezultat percipirane slobode samoopredjeljenja

PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE KULTURNE STATISTIKE

Radi unapređenja procjene povezanosti između kulture i socijalne participacije u Crnoj Gori, mora biti dostupna redovna statistika i sirovi podaci.

UČEŠĆE U KULTURNIM AKTIVNOSTIMA POSJEĆIVANJA KULTURNIM DOGAĐAJIMA I USTANOVAMA

Ključni indikator za učešće u kulturnim aktivnostima posjeta kulturnim događajima i ustanovama, nije se mogao analizirati zbog nedostatka neophodnih podataka. Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT) prati kulturnu vitalnost Crne Gore obradom ad hoc podataka o prodaji karata i učešću u konkretnim kulturnim aktivnostima. Ne postoje podaci koji se sistematično prikupljaju o ukupnom učešću u kulturnim aktivnostima posjeta kulturnim događajima i ustanovama u Crnoj Gori, a što se zahtijeva prema CDIS metodologiji.

UČEŠĆE U KULTURNIM AKTIVNOSTIMA IZGRADNJE IDENTITETA

TOLERANCIJA DRUGIH KULTURA MEĐUPERSONALNO POVJERENJE SLOBODA SAMOOPREDJELJENJA

Ključni indikatori za učešće u kulturnim aktivnostima izgradnje identiteta, toleranciju drugih kultura, međupersonalno povjerenje i slobodu samoopredjeljenja nijesu se mogli tumačiti zbog nedostatka neophodnih podataka.

Ne postoji formalna ustanova koja se bavi redovnim praćenjem i nadgledanjem kulturnih i socijalnih pitanja u Crnoj Gori. Prvi korak ka unapređenju kulturne statistike bilo bi utvrđivanje ustanove koja bi bila zadužena za takvo posmatranje i prikupljanje podataka, ili redovno angažovanje nezavisne istraživačke agencije koja bi bila odgovorna za izradu i analizu takvih podataka radi praćenja kulture, društvenog napretka i razvoja.

RODNA RAVNOPRAVNOST

Rodna ravnopravnost nije priznata samo na međunarodnom nivou kao osnovni temelj održivog razvoja, rodna ravnopravnost može ići ruku pod ruku s poštovanjem kulturne raznolikosti i kulturnih prava kada se stave u okvir ljudskih prava kojim se podstiče inkluzija i jednak pristup pravima i mogućnostima. Ciljane politike i mjere u korist rodne ravnopravnosti snažno utiču na stavove i percepcije uloga polova i unapređuju nivoe rodne ravnopravnosti u praksi. Pored toga, kulturni stavovi i percepcije imaju ključnu ulogu u usmjeravanju takvih politika i mjera. Bez obzira na navedeno, za politike su potrebni ljudi: njih moraju podržati članovi zajednice kako bi bile uspješne i održive.

Dimenzija rodne ravnopravnosti ispituje korelacije ili nedostatke koji postoje između promovisanja i valorizacije rodne ravnopravnosti kroz ciljane politike i akcije, i percepciju rodne ravnopravnosti zasnovane na kulturi.

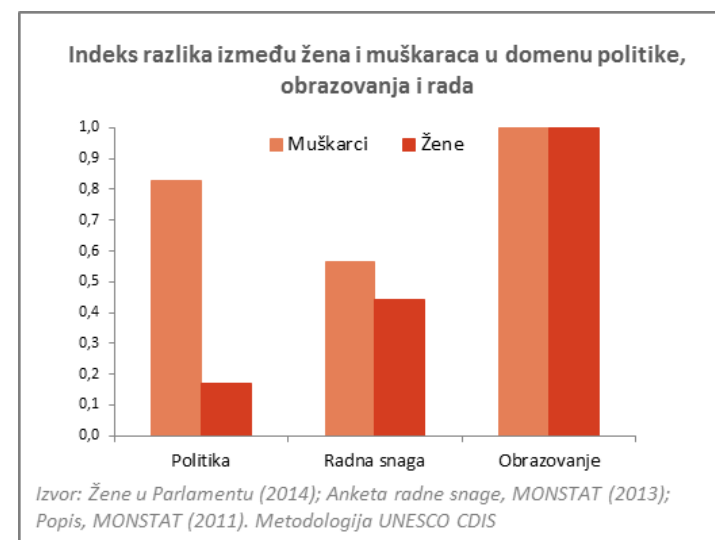
REZULTATI CILJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI (ALTERNATIVNI INDIKATORI)

Zakon o rodnoj ravnopravnosti (2007) predstavlja značajnu prekretnicu u stvaranju okvira za zaštitu od diskriminacije i u promovisanju rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori. Ovaj okvir je dalje unaprijeđen Zakonom o zabrani diskriminacije (2010), kao i time što je rodna ravnopravnost postavljena kao prioritetni cilj u Nacionalnoj strategiji održivog razvoja (2007–2012). Tom strategijom naglašava se potreba za uspostavljanjem ravnoteže rodni perspektiva u pogledu donošenja odluka i ekonomije, a njom se cilja i na zastupljenost žena u visokom obrazovanju, zapošljavanje žena i učešće žena u skupštini kao ključne indikatore napretka u njenom akcionom planu. Međutim, iako rodno zakonodavstvo postoji i značajan napredak u ravnopravnosti se može zapaziti u oblastima kao što je obrazovanje, niz alternativnih indikatora otkrivaju uporne praznine gdje je potrebno dodatno ulaganje kako bi se poboljšali rezultati za rodnu ravnopravnost.

Mada neznatna nejednakost između muškaraca i žena u pogledu obrazovanja i dalje postoji, u prosjeku i muškarci i žene imaju nivo obrazovanja iznad ciljanog minimuma od 10 godina za izradu ovog indikatora. **Muškarci starosti 25 godina i više imaju u prosjeku 11,7 godina obrazovanja, u poređenju sa 10,4 godina za žene iz iste starosne grupe.** Uz to, prema izvještaju MONSTAT-a o ženama i muškarcima u Crnoj Gori (2014), sve veći broj djevojaka

Ključni indikatori	Opis
OBJEKTIVNI REZULTATI RODNE RAVNOPRAVNOSTI	»» Indeks razlika između žena i muškaraca u oblasti politike, obrazovanja i rada i u zakonodavnom okviru rodne ravnopravnosti (objektivni rezultati)
PERCEPCIJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI	»» Stepen pozitivne ocjene rodne ravnopravnosti (subjektivni rezultat)

ČINJENICE I PODACI

upisuje se na programe visokog obrazovanja posljednjih godina, što ilustruje napredak u toj oblasti.

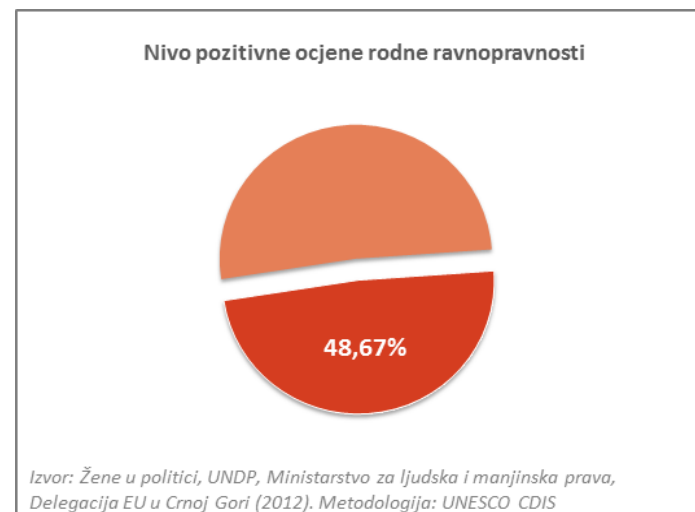
Izraženije razlike se mogu vidjeti u pogledu radne snage i učešća u politici. Iako je **56,8% muškaraca ili zaposleno ili aktivno traži zaposlenje, samo 43,6% žena učestvuje u radnoj snazi**. Pored toga, najznačajnija razlika je zapažena u pogledu rezultata učešća u politici gdje i dalje postoji najveća neravnoteža. U 2014. godini, **žene su činile samo 17,3% parlamentaraca** u Crnoj Gori, što pokazuje da je učešće žena u političkom životu i dalje značajno niže u odnosu na muškarce, uprkos nacionalnim razvojnim prioritetima u toj oblasti.

Možemo zaključiti da je Crna Gora uspostavila potrebni zakonodavni okvir za promovisanje rodne ravnopravnosti i da je postigla napredak u određenim oblastima. Bez obzira na to, i dalje se mora postići ili poboljšati napredak u drugim oblastima. Za politike su potrebni ljudi, i dodatna analiza datog indikatora koji je prikazan u daljem tekstu ukazuje na to da možda određene kulturne vrijednosti i percepcije stoje iza tih nedostataka u rezultatima u oblastima kao što su radna snaga i učešće u politici. Ugrađene kulturne vrijednosti mogu narušiti izvodljivost ciljeva i održivost rezultata.

18 PERCEPCIJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI: 48,67% (2012)

U **2012. godini, 48,67% Crnogoraca pozitivno je gledalo na rodnu ravnopravnost kao na faktor razvoja**, prema njihovim odgovorima na pitanja koja su se odnosila na tri glavna domena koji odgovaraju objektivnom indikatoru za ovu dimenziju – zapošljavanje, učešće u politici i obrazovanje. Konačni rezultat je kompozitni indikator, koji ukazuje na to da nešto manje od polovine stanovnika Crne Gore smatra da je rodna ravnopravnost pozitivan faktor za razvoj, dok druga polovina i dalje smatra da je to nebitan ili negativan faktor. Rezultat Crne Gore je ispod prosjeka za sve zemlje koje su do sada sprovele CDIS, koji iznosi 59,59%. Percepcije pojedinaca o rodnoj ravnopravnosti pod snažnim su uticajem kulturnih praksi i normi, pa prema tome rezultat Crne Gore ukazuje na to da socijalne i kulturne norme zasnovane na polu i dalje opstaju.

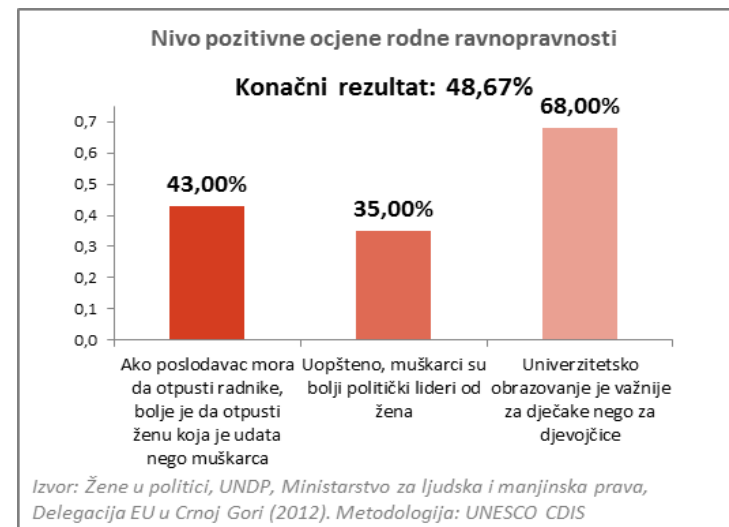
Međutim, **percepcija rodne ravnopravnosti značajno se razlikuje u zavisnosti od domena postavljenog pitanja**. Kao što je bio slučaj za uočene objektivne rezultate, najpozitivnije percepcije rodne ravnopravnosti zabilježene su za obrazovanje. Kada im je postavljeno pitanje da li je „fakultetsko obrazovanje bitnije za dječake nego za djevojčice“, 68% ispitanika nije se složilo, **sugerišući time da je obrazovanje domen u kome rodnu ravnopravnost najprije percipira kao pozitivan faktor razvoja** više od dvije trećine Crnogoraca. Značajno manje uvažavanja rodne ravnopravnosti uočeno je u pogledu mišljenja o zapošljavanju i učešću u

politici. Kada im je postavljeno pitanje „Ako poslodavac mora da otpusti radnike, bolje je da otpusti ženu koja je udata nego muškarca“, samo 43% ispitanika se nije složilo, što ukazuje na to da **57% stanovništva smatra da muškarci imaju prvenstvo u pogledu zapošljavanja**. Kada im je postavljeno pitanje da li su „uopšteno, muškarci bolji politički lideri od žena“, 35% ispitanika se nije složilo, **što ukazuje na to da se preostalih 65% stanovnika ili slaže ili se potpuno slaže s ovom izjavom**.

Dodatni podaci koji su prikazani u zajedničkom izvještaju „Žene u politici“ (2012) Ministarstva za ljudska i manjinska prava, UNDP-a i Delegacije Evropske Unije dalje ukazuju na značajna odstupanja u percepcijama vrijednosti rodne ravnopravnosti u pogledu različitih oblasti djelatnosti. Iako većina građana Crne Gore percipira da su bezbjednost i odbrana, sprečavanje trgovine narkoticima i politička reforma neke od oblasti koje najbolje pristaju muškarcima, smatraju da ženama i muškarcima jednako pristaju poslovi u oblastima kao što su međunarodni odnosi, oporavak privrede, turizam, međuetnički odnosi, vjerska pitanja, obrazovanje, zaštita životne sredine i zdravlje, a za žene se smatra da im bolje pristaje usavršavanje u oblastima kao što je socijalno staranje o ugroženim grupama, prevencija porodičnog nasilja i mladi. Te varijacije dodatno ilustruju vjerovanja u opravdanost rodni razlika koja i dalje postoje.

>>Ova unakrsna analiza subjektivnih i objektivnih indikatora otkriva da iako se određeni stavovi i vrijednosti odražavaju kroz postojanje praznina u objektivnim rezultatima u oblastima kao što su radna snaga i učešće u politici, pozitivna percepcija rodne ravnopravnosti i obrazovanja koju ima većina preslikava se na napredak u toj oblasti. Ovi rezultati ukazuju na potrebu za većim naporima u javnom zastupanju kojima se cilja na stavove u pogledu ključnih domena. Kulturne vrijednosti i stavovi snažno utiču na percepcije rodne ravnopravnosti, pa je stoga izuzetno važno da se pokaže da rodna ravnopravnost može biti komplementarna i kompatibilna s kulturnim uvjerenjima, i da može biti uticajan faktor u prenošenju kulturnih vrijednosti radi izgradnje inkluzivnih i egalitarnih društava, kao i poštovanja ljudskih prava.

PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE KULTURNE STATISTIKE

Radi bolje procjene odnosa između kulture i rodne ravnopravnosti, potrebno je dopuniti statistiku o kulturi i rodnoj ravnopravnosti.

OBJEKTIVNI REZULTATI RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Iako se objektivni rezultati ključnog indikatora rodne ravnopravnosti nijesu mogli tumačiti zbog nedostatka potrebnih objektivnih podataka vezanih za zakonodavstvo, bilo je moguće predložiti relevantne alternativne indikatore. Kako bi se mogli bolje procijeniti rezultati rodne ravnopravnosti, potrebno je sprovesti dodatna istraživanja o zakonodavstvu i upravljanju.

PERCEPCIJA RODNE RAVNOPRAVNOSTI

Iako se ključni CDIS subjektivni indikator rodne ravnopravnosti mogao tumačiti na osnovu zajedničkog izvještaja „Žene u politici“ (2012) Ministarstva za ljudska i manjinska prava, UNDP-a i Delegacije Evropske unije, da bi se napredak mogao bolje pratiti i procijeniti penetracija novijih politika, državni organi nadležni za praćenje i evaluaciju kretanja u toj oblasti moraju izraditi i redovno sprovesti ankete relevantne za rodnu ravnopravnost.

KOMUNIKACIJA

Komunikacija je razmjena misli, znanja, poruka ili informacija. Kultura i komunikacija su snažno međusobno povezane. Kultura zahtijeva različite oblike komunikacije kako bi se razvijala, stvarala, bila ponovo kreirana i kako bi se širila. U isto vrijeme, kultura oblikuje veliki dio sadržaja i oblika komunikacije. Zajedno, kultura i komunikacija imaju potencijal da proizvode i razmjenjuju obilje informacija, znanja, ideja i sadržaja, doprinoseći širenju opcija za pojedince, čime se stvara pozitivna sredina za inkluzivni razvoj usmjeren na čovjeka.

Komunikaciona dimenzija ispituje u kojoj mjeri se promoviše pozitivna interakcija između komunikacije i kulture kroz ocjenjivanje prava na slobodu izražavanja, postojećih mogućnosti pristupa mrežama informacionih i kompjuterskih tehnologija i sadržaju koji one prenose, kao i ponude domaće produkcije u okviru javnog emitovanja.

19 SLOBODA IZRAŽAVANJA: 61/100 (2014)

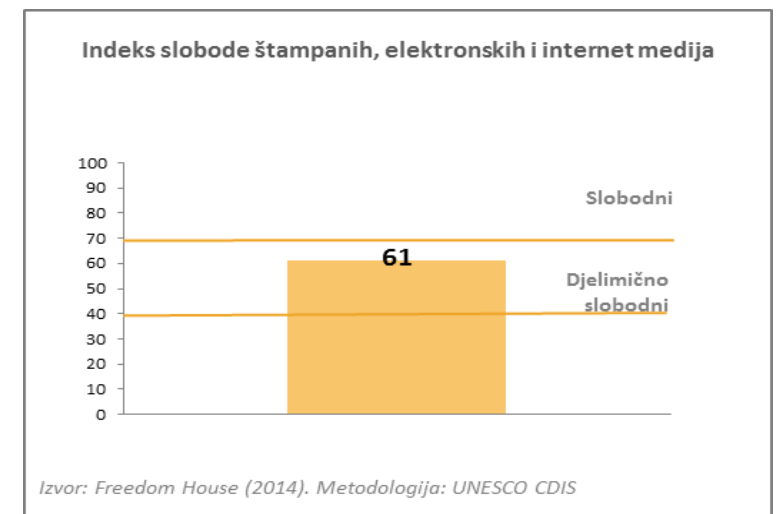
Ustavom Crne Gore, koji je usvojen 2007. godine, navodi se da „svako ima pravo na slobodu izražavanja govorom, pisanom riječju, slikom ili na drugi način“ (član 47). Značaj slobode izražavanja dalje je naglašen u Nacionalnom programu razvoja kulture (2011–2015), kojim je prepoznat kao osnovni princip razvoja kulture.

Rezultat Crne Gore od 61/100 ukazuje na to da su njeni štampani, elektronski i internet mediji trenutno ‘djelimično slobodni’. Ovaj rezultat ilustruje napore koje ulažu državni organi radi obezbjeđivanja sredine za rad slobodnih medija u kojoj se poštuje i promoviše sloboda izražavanja. Kroz slobodni protok ideja, znanja, informacija i sadržaja, ove slobode su temelj razvoja otvorenog i participativnog društva kao i ključni pokretači kreativnosti i kulturne raznolikosti. Mada i dalje ostaju oblasti za konkretna unapređenja, pored Srbije koja je na vrhu, Crna Gora ima najbolji rezultat u 2014. u poređenju s drugim zemljama regiona Jugoistočne Evrope.

Na osnovu podataka koje je prikupio Centar za demokratiju i ljudska prava, dodatni subjektivni indikator daje dopunske elemente za bolju procjenu percepcije garancije slobode izražavanja od strane Crnogoraca u svojoj zemlji. U 2012, kada ima je postavljeno pitanje o medijskim slobodama, **19,4% anketiranih Crnogoraca smatralo je da su medijske slobode u potpunosti zagarantovane u njihovoj zemlji, ili „na veoma visokom nivou“.** Medijske slobode su

Ključni indikatori	Opis
SLOBODA IZRAŽAVANJA	▶▶ Indeks slobode štampanih, elektronskih i internet medija
PRISTUP I KORIŠĆENJE INTERNETA	▶▶ Procenat pojedinaca koji koriste internet
RAZNOLIKOST FILMSKIH SADRŽAJA NA DRŽAVNOJ TELEVIZIJI	▶▶ Udio godišnjeg vremena prenosa domaćeg televizijskog filmskog programa u ukupnom godišnjem vremenu prenosa televizijskih filmskih programa državnih besplatnih TV kanala

ČINJENICE I PODACI

definisane u toj anketi tako da obuhvate pritiske na medije, pitanje transparentnosti i sl. Dok samo jedan od pet građana vjeruje da su medijske slobode na veoma visokom nivou, 54,5% građana percipira medijske slobode u Crnoj Gori kao pozitivne, uopšteno gledano. 35,1% percipira medijske slobode kao „uglavnom na visokom nivou“. Pored toga, u izvještaju o stavovima građana o medijskim slobodama takođe se ukazuje na to da oni koji smatraju da su medijske slobode na visokom nivou, gledaju i čitaju više medijskih sadržaja i imaju više povjerenja u institucije i u medije.

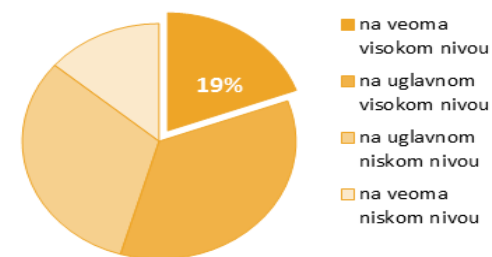
Međutim, i ključni i dodatni indikator otkrivaju određene praznine gdje i dalje ima prostora za unapređenja. Oblast koja je prepoznata po svom značaju u strateškim dokumentima je efikasno sprovođenje i garantovanje slobode informisanja. Nacionalnom strategijom održivog razvoja (2007–2012) prepoznata je potreba za podizanjem svijesti o pristupu informacijama, a kao značajan izazov naveden je doprinos koji mediji mogu imati u pristupu informacijama i promovisanju koncepta održivog razvoja.

20 PRISTUP I KORIŠĆENJE INTERNETA: 66,3% (2014)

U 2014. godini, **66,3% domaćeg stanovništva iz starosne grupe od 16 do 74 godine koristilo je internet u Crnoj Gori**. 63,9% ispitanika odgovorilo je da su koristili internet „u posljednja 3 mjeseca“ a preostalih 2,4% da su koristili internet „prije više od 3 mjeseca“, ali u zadnjih godinu dana. Crnogorci ostvaruju pristup internetu preko raznih medija kao što su javni ili lični računari, mobilni telefoni i drugi elektronski uređaji. U poređenju s nacionalnim prosjekom u 2011. godini, od 48,5%, ovaj rezultat ukazuje na ubrzan razvoj tog sektora i da je još blizu 20% stanovništva ostvarilo pristup. **Bez obzira na navedeno, pristup i korišćenje interneta i dalje zavisi od socio-ekonomskih faktora.** Veći prosjek može se zapaziti među mladima, 89,9% ispitanika starosti od 16 do 24 godine izjavili su da internet koriste svakog ili skoro svakog dana, dok je samo 39% stanovništva starosne dobi od 65 do 74 godine izjavilo isto.

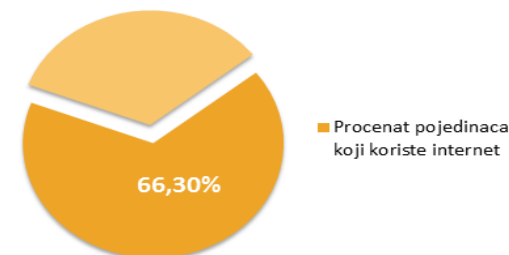
Razvoj informacionih tehnologija, a naročito interneta, u značajnoj mjeri mijenja način na koji ljudi ostvaruju pristup, kreiraju, proizvode i razmjenjuju kulturne sadržaje i ideje, što utiče na mogućnosti pristupa i učešća u kulturnom životu. Povećanje pristupa i korišćenja interneta može se pripisati naporima i inicijativama države kojima se pokazuje prioritet koji se daje novim tehnologijama. Pravcima razvoja Crne Gore (2013–2016) predlaže se skup mjera koje imaju za cilj razvoj informacionog društva, elektronskih komunikacija i radio-difuzne infrastrukture, navodeći direktni uticaj na socio-ekonomski razvoj i potebu za ciljanjem različitih društvenih grupa.

Procenat stanovništva koji smatra da su medijske slobode u potpunosti zagarantovane u njihovoj zemlji

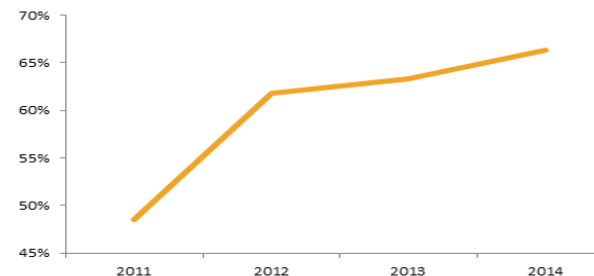
Izvor: Stavovi građana o medijskim slobodama, Centar za demokratiju i ljudska prava (2012). Metodologija: UNESCO CDIS

Procenat pojedinaca koji koriste internet

Izvor: Upotreba ICT u Crnoj Gori, MONSTAT (2014). Metodologija: UNESCO CDIS

Procenat pojedinaca koji koriste internet

Izvor: Upotreba ICT u Crnoj Gori, MONSTAT. Metodologija: UNESCO CDIS

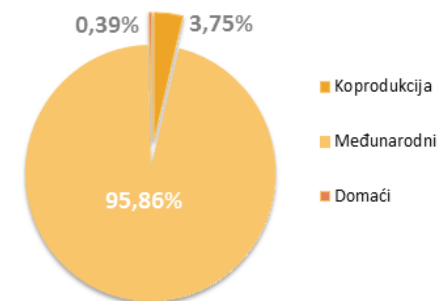
21 RAZNOVRSNOST FILMSKIH SADRŽAJA NA DRŽAVNOJ TELEVIZIJI: 4,14% (2014)

U 2014. godini, **4,14% vremena prenosa za televizijski filmski program na državnoj, besplatnoj, televiziji u Crnoj Gori posvećeno je domaćim filmskim programima**. 9,42% od tog vremena posvećeno je isključivo crnogorskoj produkciji, dok je ostalih 90,58% utrošeno na emitovanje ko-produkcija između crnogorskih i inostranih producenata. Većina vremena koje je opredijeljeno za emitovanje filmskog programa koristi se za emitovanje inostranih produkcija (95,86%). Ovi rezultati otkrivaju **nizak procenat domaće filmske produkcije u okviru državnog programa**, kao i rezultat koji je ispod prosjeka za sve zemlje koje su do sada sprovele CDIS, a koji iznosi 23,41%. Takvi rezultati mogu posredno da odražavaju ograničene mogućnosti i potrebu za većom javnom podrškom radi stvaranja povoljne sredine za napredovanje tog sektora i distribuiranje domaćih sadržaja koje proizvode lokalni stvaraoci i kulturne industrije.

Unakrsna analiza s drugim indikatorima dalje ukazuje na potrebu za većom podrškom radi stvaranja povoljnog ambijenta. Dok indikatori dimenzije upravljanja pokazuju da sektorski zakoni i politike za film i televiziju postoje, indikatori dimenzije obrazovanja ukazuju na to da tehničkih programa obuke u oblasti filma nema u ponudi, a indikatori ekonomske dimenzije otkrivaju da postoji samo ograničeno formalno zapošljavanje.

Potreba za većom podrškom je prepoznata, a nadležni organi su usvojili novi Zakon o kinematografiji (2015) od kojeg se očekuje da će stvoriti preduslove za dalji razvoj domaće produkcije i ko-produkcije, a time i raznolikost televizijskog sadržaja na javnom servisu – Radio televiziji Crne Gore (RTCG). Naime, novim zakonom se definišu 3 ključna poboljšanja: uspostavljanje Filmskog centra, formiranje filmskog fonda za sufinansiranje novih produkcija, kao i uvođenje podsticaja za producente u obliku povraćaja dijela sredstava utrošenih u Crnoj Gori. Pored toga, RTCG je preduzela dalje korake kako bi podstakla taj sektor na jačanje, kroz obezbjeđivanje novih izvora finansiranja. Mada se većina početnih sredstava finansiranja za crnogorske filmove ili ko-produkcije obezbjeđuje kroz godišnje konkurse Ministarstva kulture, posljednjih je godina RTCG neposredno uključena u predprodukciju filmova i serija kroz kupovinu prava emitovanja filmova i serija koji se proizvode u Crnoj Gori ili regionalnih ko-produkcija. Prema tome, u narednim godinama RTCG će doprinijeti, prvi put nakon više od deceniju, produkciji dvije serije (komedija i drama).

Udio godišnjeg vremena prenosa domaćeg TV filmskog programa u odnosu na ukupno godišnje vrijeme prenosa TV filmskog programa na državnim besplatnim domaćim kanalima

Izvor: Radio Televizija Crne Gore (2014). Metodologija: UNESCO CDIS

KULTURNO NASLJEĐE

Kulturno nasljeđe doprinosi trajnoj revalorizaciji kultura i identiteta i predstavlja važno sredstvo prenosa iskustva, vještina i znanja među generacijama. Ono isto tako daje inspiraciju za savremeno stvaralaštvo i promoviše pristup i uživanje kulturne raznolikosti. Štaviše, kulturno nasljeđe ima značajan ekonomski potencijal, na primjer u pogledu sektora turizma. Međutim, kulturno nasljeđe je osjetljivo blago koje zahtijeva politike i razvojne modele kojima bi se njegova raznolikost i jedinstvenost očuvala i promovisala u cilju održivog razvoja.

Dimenzija kulturnog nasljeđa ispituje uspostavljanje i sprovođenje višedimenzionalnog okvira za zaštitu, očuvanje i promovisanje održivosti kulturnog nasljeđa.

22 ODRŽIVOST KULTURNOG NASLJEĐA: 0,71/1 (2015)

Rezultat Crne Gore od **0,71/1** odražava visok nivo prioriteta koji crnogorski nadležni organi daju zaštiti, očuvanju i promovisanju održivosti kulturnog nasljeđa. Mada se mnogi napori države ulažu u registre i liste na državnom nivou, konzervaciju, valorizaciju i upravljanje, podizanje svijesti i uključivanje zajednice, određene praznine koje i dalje postoje u znanju i izgradnji kapaciteta i stimulanju podrške iz privatnog sektora zahtijevaju dodatne korake u cilju unapređenja ovog višedimenzionalnog okvira.

Crna Gora ima rezultat od **0,70/1** za registre i liste, što ukazuje na to da napori koje ulažu državni organi imaju za rezultat više ažuriranih državnih registara i listo crnogorskih lokaliteta i elemenata materijalne i nematerijalne baštine. Crna Gora ima oko 2.000 zaštićenih kulturnih dobara (pokretnih, nepokretnih i nematerijalnih) koji su upisani u Registar zaštićenih kulturnih dobara Crne Gore. Šest lokaliteta nematerijalnog kulturnog nasljeđa imaju zaštićeni status u Crnoj Gori, a za više od 200 dodatnih elemenata nematerijalnog kulturnog nasljeđa priznato je da ima potencijal za ostvarivanje zaštićenog statusa prema Zakonu o zaštiti kulturnih dobara (2010). Kroz napore koje država ulaže ostvareno je priznanje za 2 prirodna i kulturno-istorijska regiona kao područja Svjetske baštine – Kotor i Nacionalni park Durmitor. Međutim, nijedan element nematerijalnog kulturnog nasljeđa još uvijek nije dobio međunarodno priznanje, a **ne postoji ni baza podataka o ukradenim kulturnim dobrima.**

Ključni indikatori

Opis

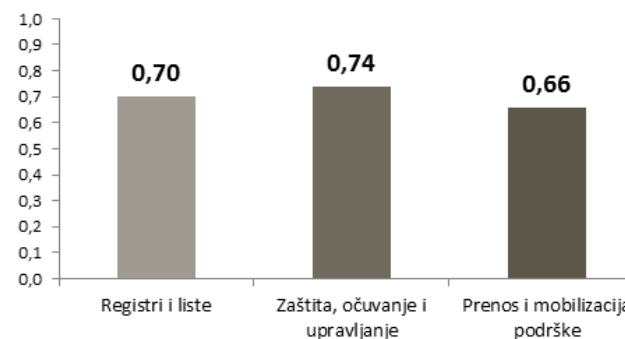
ODRŽIVOST KULTURNOG
NASLJEĐA

▶▶ Indeks razvijenosti
višedimenzionalnog okvira za
održivost kulturnog nasljeđa

ČINJENICE I PODACI

Indeks razvijenosti višedimenzionalnog okvira za održivost kulturnog nasljeđa

Konačni rezultat: 0,71/1

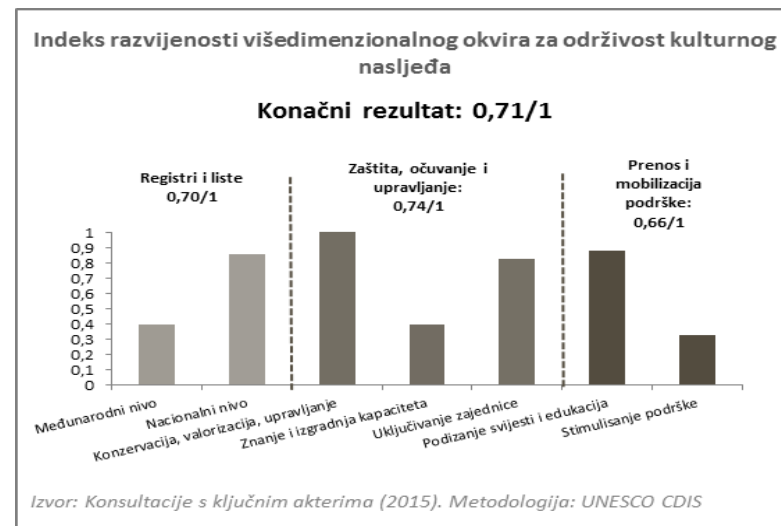

Izvor: Konsultacije s ključnim akterima (2015). Metodologija: UNESCO CDIS

Unakrsna analiza s indikatorima dimenzije upravljanja potvrđuje taj nedostatak, ukazujući i na to da Crnoj Gori tek predstoji potvrđivanje UNIDROIT-ove Konvencije o ukradenim ili nezakonito izvezenim kulturnim dobrima (1995), mada je opšti pravni okvir u oblasti kulturnog nasljeđa dobro razvijen.

Crna Gora ima rezultat od **0,74/1 za zaštitu, očuvanje i upravljanje kulturnim nasljeđem**, što ukazuje na to da postoji **nekoliko dobro definisanih politika i mjera, ali da i dalje ostaju određeni nedostaci u pogledu znanja i izgradnje kapaciteta**. Nacionalnom strategijom održivog razvoja (2007–2012) očuvanje kulturnog identiteta i kulturnog nasljeđa prepoznato je kao značajan izazov u periodu tranzicije nakon osamostaljenja, a zaštita prirodnih i kulturnih pejzaža takođe se naglašava kao prioritetni cilj u njenom akcionom planu. Isto tako, u Pravcima razvoja Crne Gore (2013–2016) izričito je prepoznata uloga kulture i kulturnog nasljeđa u ekonomskom rastu zemlje, a u Nacionalnom programu razvoja kulture (2011–2015) dalje se prepoznaje značaj kulturnog nasljeđa za blagostanje društva. Kao znak posvećenosti države tim ciljevima, u 2014. godini 2.825.079,19 eura opredijeljeno je za identifikovanje, zaštitu, očuvanje, konzervaciju i upravljanje kulturnim nasljeđem. Ovaj iznos obuhvata i sredstva za Godišnji program zaštite i očuvanja kulturnih dobara Direktorata za kulturnu baštinu, sredstva za pojedinačne projekte i studije državnih ustanova koje se bave kulturnim nasljeđem, kapitalnih ulaganja u značajna dobra i ustanove koje se bave kulturnim nasljeđem, kao i donacije. Ostali naponi koji se ulažu u pogledu konzervacije, valorizacije i upravljanja obuhvataju ažuriranje planova upravljanja lokalitetima kulturnog nasljeđa, uspostavljanje centara za vođenje dokumentacije i planova upravljanja rizicima od katastrofa, i postojanje specijalizovanih jedinica policije zaduženih za suzbijanje nezakonitog krijumčarenja kulturnih dobara.

Unakrsna analiza s obrazovnom dimenzijom ukazuje na to da iako u oblasti kulturnog nasljeđa postoje mogućnosti na tercijarnom nivou, i dalje nedostaju mogućnosti redovnog tehničkog i stručnog osposobljavanja iz oblasti kulturnog nasljeđa. Dodatni nedostaci u pogledu izgradnje kapaciteta obuhvataju i nedostatak operativnog centra za unapređenje kapaciteta za stručnjake iz oblasti kulturnog nasljeđa, kao i nedostatak konkretnog unapređenja kapaciteta i programa obuke u posljednje 3 godine za vojsku u pogledu zaštite kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, ili za službenike policije, carina, ili zaposlene u muzejima vezano za borbu protiv nezakonite trgovine. Međutim, održane su obuke i okrugli stolovi za rukovodilački kadar lokaliteta kulturnog nasljeđa i za povećanje uključenosti zajednica u očuvanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa. Državni organi su prepoznali potrebu za unapređenjem mogućnosti edukacije i obuke, pa je stoga 2011. godine Vlada usvojila Elaborat o opravdanosti osnivanja regionalnog centra za razvoj menadžmenta u kulturnoj baštini, kao preduslov za osnivanje takve ustanove.

Na kraju, Crna Gora je ostvarila rezultat od **0,66/1 za prenos i mobilizaciju podrške**, što odražava napore koji se ulažu u podizanje svijesti o vrijednosti kulturnog nasljeđa i prijetnjama koje za njega postoje među građanima, premda se može postići više kako bi se dodatno uključio privatni sektor u očuvanje kulturnog nasljeđa. Mnoga sredstva već se koriste da se stanovništvu skrene pažnja na vrijednosti kulturnog nasljeđa i na prijetnje s kojima se ono suočava, kao što je označavanje lokaliteta kulturnog nasljeđa, uspostavljanje centara za posjetioce na najposjećenijim lokalitetima, kao i programi podizanja svijesti kroz različite medije, pa i kroz škole. **Dodatnim mjerama za unapređenje okvira mogla bi se obuhvatiti obuka iz oblasti kulturnog nasljeđa posebno namijenjena profesorima.** Isto tako, mada je kroz uložene napore već ostvareno aktivno uključivanje civilnog društva u zaštitu kulturnog nasljeđa, **još jedna oblast koja bi se mogla dodatno unaprijediti** je uključivanje privatnog sektora i fondacija u upravljanje kulturnim nasljeđem i njegov doprinos održivom razvoju. Na primjer, **kroz osnivanje i uključivanje privatnih fondacija posvećenih javnom zastupanju i finansiranju kulturnog nasljeđa mogla bi se stimulisati šira podrška.** Uključivanje svih strana ključno je u Crnoj Gori s obzirom na naglasak koji se stavlja na ulogu kulturnog nasljeđa i kulture kao sredstva za povećanje turizma, a stoga i ekonomskog razvoja Crne Gore.

IMPLEMENTACIJA

Implementacija CDIS projekta u Crnoj Gori započeta je u februaru 2015. a završena u aprilu 2015. godine.

U okviru Ministarstva kulture, Nacionalna komisija za UNESCO u Crnoj Gori imala je svojstvo nacionalnog vodećeg partnera, na čelu s Marijom Ražnatović – generalnom sekretarkom Nacionalne komisije za UNESCO. U saradnji s Nacionalnom komisijom, kancelarija UNESCO-a u Sarajevu, na čelu sa Sinišom Šešumom – šefom kancelarije, podržala je koordinaciju i nadzor nad procesom implementacije na nacionalnom nivou kroz pružanje institucionalne i logističke podrške, obezbjeđivanje sredstava za sprovođenje, podsticanje aktivnog učešća relevantnih aktera i uspostavljanje crnogorskog tima. CDIS je sproveden u Crnoj Gori uz finansijsku pomoć Vlade Italije.

U skladu s potrebama projekta, pojedinci različitih profesija i oblasti ekspertize iz Ministarstva kulture i Zavoda za statistiku Crne Gore (MONSTAT) izabrani su kao dio crnogorskog tima i povjereno im je prikupljanje podataka, izrada CDIS indikatora i analiza rezultata. Na čelu tima bio je Dragoljub Janković – samostalni savjetnik u Ministarstvu kulture i kontakt osoba za sprovođenje Konvencije o zaštiti i promovisanju raznolikosti kulturnih izraza iz 2005. godine, s kojim su radili Boris Abramović – samostalni savjetnik u Ministarstvu kulture, Jelena Marković – šef Odjeljenja za međunarodnu saradnju i evropske integracije u MONSTAT-u i Ivan Martinović - ekonomista.

Zahvaljujući naporima Gijomara Alonsa Kana (*Guiomar Alonso Cano*) odgovornom licu za sektor kulture (UNESCO Dakar) i šefu UNESCO-vog CDIS projekta, i Moli Stejnliđ (*Molly Steinlage*) – konsultanta za UNESCO CDIS, UNESCO CDIS tim imao je značajnu ulogu kao podrška u procesu implementacije u Crnoj Gori. UNESCO CDIS tim sproveo je razmjenu između timova na nivou zemalja, pružio tehničku pomoć tokom izrade indikatora, izvršio validaciju konačnih rezultata i pružio pomoć u izradi komunikacionih materijala koji će se koristiti na nacionalnom nivou.

Nakon inicijalne pripremne faze tokom koje se crnogorski tim upoznao sa Priručnikom za CDIS metodologiju i identifikovao izvore podataka, proces implementacije je zvanično pokrenut na radionici prezentacije CDIS projekta, koja je održana 23. februara 2015. godine. Pored predstavnika Ambasade Italije, radionica je okupila ključne aktere iz državnih ustanova, univerziteta, civilnog društva i medija, koji su diskutovali o potencijalu projekta u kontekstu Crne Gore, identifikovali dodatne izvore podataka i uspostavili radna partnerstva za prikupljanje podataka. Učesnici su izrazili veliko interesovanje za inovativne metode CDIS-a i prepoznali potencijal CDIS-a kao sredstva za pružanje informacija za međuinstitucionalni dijalog i javno zastupanje uključivanja kulture u razvojne strategije.

Na osnovu identifikovanih izvora i neformalnih dogovora o saradnji koji su postignuti na radionici prezentacije CDIS projekta, prikupljanje podataka i izrada indikatora bili su dio participativnog procesa koji je obuhvatio ključne aktere iz zemlje. Sprovođenje je omogućeno zahvaljujući saradnji i razmjeni izvora podataka između sljedećih uključenih strana: Zavoda za statistiku Crne Gore (MONSTAT), Ministarstva prosvjete, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija, Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva ekonomije, Ministarstva održivog razvoja i turizma, Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije, Centra za očuvanje i razvoj kulture manjina, Agencije za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost, Centra za stručno obrazovanje, Radio Televizije Crne Gore, NVO Centra za demokratiju i ljudska prava (CEDEM) i Nacionalne biblioteke Crne Gore.

Implementacija je završena 15. aprila 2015. godine kada su rezultati Crne Gore za CDIS indikatore predstavljeni na završnoj radionici u Podgorici. Od 22 ključna indikatora, njih 16 se moglo tumačiti korišćenjem raspoloživih crnogorskih i međunarodnih izvora (stopa implementacije 73%). Pored toga, izrađen je 1 alternativni indikator za dimenziju rodne ravnopravnosti i 1 dodatni indikator za dimenziju komunikacije.

Završna radionica je bila prilika da se predstave rezultati Crne Gore za CDIS indikatore i da se učesnici uključe u njihovu analizu i tumačenje, kao i da se razmotre načini na koje se ti rezultati mogu iskoristiti kako bi se kultura bolje uvrstila u nacionalne razvojne strategije. Radionici je prisustvovalo preko 25 predstavnika glavnih uključenih ustanova, i to: UNESCO, Kancelarije za koordinaciju UN, Nacionalne komisije za UNESCO u Crnoj Gori, Ministarstva kulture; Zavoda za statistiku Crne Gore (MONSTAT); Ministarstva prosvjete, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija, Ministarstva finansija, Ministarstva održivog razvoja i turizma, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije, Vladine kancelarije za saradnju s nevladinim organizacijama, Centra za stručno obrazovanje, Radio Televizije Crne Gore, Agencije za elektronske medije Crne Gore, Agencije za elektronske komunikacije i postansku djelatnost, Univerziteta Crne Gore, Univerziteta Mediteran, Univerziteta Donja Gorica, Uprave za zaštitu kulturnih dobara, Radne grupe za kulturu i društvo, Savjeta za regionalnu saradnju, Nacionalne turističke organizacije Crne Gore, Udruženja likovnih umjetnika Crne Gore (ULUCG). Nakon završne radionice, crnogorski tim je izvršio dalju analizu indikatora na osnovu diskusije sa radionice i završio izvještaje radi distribucije rezultata za Crnu Goru i njihove analize.

DODATA VRIJEDNOST CDIS-A U CRNOJ GORI

Implementacija CDIS-a u Crnoj Gori imala je konkretan i opipljiv uticaj. Na nacionalnom nivou, nove činjenice i podaci koji su dobijeni, kao i njihova analiza i kontekstualizacija, pomažu u podizanju svijesti o značaju kulture, osnaživanju kulturne i razvojne agende, pružanju informacija za izradu razvojnih politika i strategija, jačanju nacionalne statistike i sistema praćenja, preduzimanju koraka ka evropskim integracijama i postizanju evropskih standarda u statistici, kao i unapređenju međuinstitucionalnog dijaloga i saradnje.

Novi podaci koji su dobijeni pružili su pomoć u **podizanju svijesti o razvojnom potencijalu kulture među akterima u sektoru kulture i izvan njega.** Proces implementacije CDIS-a u Crnoj Gori okupio je aktere iz oblasti kulture i druge ključne razvojne aktere kao što su Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT), Ministarstvo prosvjete i Ministarstvo održivog razvoja i turizma. CDIS indikatori takođe doprinose preciznijoj procjeni uloge kulture u nacionalnim razvojnim procesima, naglašavajući oblasti u kojima još treba raditi kako bi se iskoristio puni razvojni potencijal kulture. Analizom koja je urađena na osnovu CDIS indikatora **jača se uključivanje kulture u nacionalnu razvojnu agendu.** Iako je kultura već obuhvaćena nacionalnim razvojnim strateškim dokumentima kao što su Nacionalna strategija održivog razvoja (2007–2012) i Pravci razvoja Crne Gore (2013–2016), aktuelnim planovima kultura nije obuhvaćena u cjelini kao sastavni dio razvojnih procesa. Novi podaci iz CDIS-a ukazuju na veliki potencijal koji treba iskoristiti i pružiti više informacija u pripremi narednog Nacionalnog programa razvoja kulture u Crnoj Gori (2016–2020), kao i drugih budućih strateških dokumenata, kako bi se obuhvatilo šire shvatanje uloge kulture u razvoju.

Tokom procesa **prikupljanja podataka i izrade CDIS indikatora otkriveni su nedostaci u statistici i sistemu praćenja, ukazujući i na način za unapređenje i jačanje tih sistema.** Nekoliko ključnih CDIS indikatora nijesu mogli biti analizirani zbog nedostatka odgovarajućih izvora ili njihove neusklađenosti sa zahtjevima CDIS metodologije. To je bio slučaj kod učešća u kulturnim aktivnostima za izgradnju identiteta, tolerancije drugih kultura, međupersonalnog povjerenja, slobode samoopredjeljenja, učešća u kulturnim aktivnostima posjećivanja kulturnim događajima i ustanovama, kao i kod objektivnih indikatora rezultata u oblasti rodne ravnopravnosti. Pored toga, pouzdanost i preciznost određenih indikatora mogla bi se povećati ako bi se uspostavili bolji statistički sistemi, naročito za dimenzije ekonomije i socijalne participacije. **Nedostaci u statistici koji su otkriveni tokom procesa implementacije CDIS projekta dolaze u pravom trenutku s obzirom na to da crnogorski organi ulažu napore na putu ka evropskim integracijama, a MONSTAT teži da uskladi nacionalni statistički sistem sa standardima EUROSTAT-a.** Implementacija CDIS-a pokazuje ne samo korake koji su preduzeti kako bi se u potpunosti primijenila UNESCO-va Konvencija iz 2005. godine, a time i pravna tekovina Evropske unije, već EUROSTAT isto tako radi na većoj sistematizaciji statistike iz oblasti kulture i većeg izvještavanja o kulturi, pri čemu je identifikacija oblasti za unapređenja na nacionalnom nivou prilika za ostvarivanje napretka ka postizanju standarda na nivou Evropske unije.

Pored ukazivanja na načine unapređenja raspoložive statistike, CDIS je **pomogao i u otkrivanju mogućnosti saradnje u oblasti kulture i razvoja među uključenim stranama iz Crne Gore**. Na primjer, kroz izradu indikatora obrazovne dimenzije otkrivene su mogućnosti da Ministarstvo prosvjete i Ministarstvo kulture zajedno rade na razvoju i unapređenju izgradnje kapaciteta u oblastima kulture. Potreba za saradnjom između aktera iz sektora kulture i Ministarstva održivog razvoja i turizma takođe je prepoznata kao osnova za promovisanje i unapređenje turizma uopšte, a naročito kulturnog turizma.

Pored uticaja koji implementacija ima u zemlji, **CDIS indikatori za Crnu Goru doprinose ishodima CDIS-a na međunarodnom nivou**. Jedinstveni podaci koje je izradio crnogorski CDIS tim objedinjeni su s indikatorima izrađenim u drugim zemljama, čime je stvorena **prva međunarodna baza podataka o uticaju kulture na razvoj**. Ovim **podacima i njihovom analizom osnažuje se javno zastupanje i promovisanje kulture u razvojnoj agendi** korišćenjem činjenica i podataka, i **olakšava uporedno razumijevanje uticaja kulture na razvoj i pruža pomoć u podsticanju uključivanja kulturnih indikatora u razvojne instrumente i mjere koji imaju široku primjenu**.